

Paweł Tomanek

ISNS UW

Fundacja Obserwatorium Żywej Kultury – Sieć Badawcza

**Raport z pierwszego etapu projektu badawczego
„Wpływ diagnoz i badań na kształtowanie polityk i działalności
kulturalnych na poziomie gmin i województw”**

Spis treści

1. Cele i metody pierwszego etapu badań	3
2. Dobór próby	4
3. Analiza danych statystycznych	10
3.1. Wskaźniki ogólne	11
3.2. Wskaźniki – domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice.....	12
3.3. Wskaźniki – biblioteki i filie	17
3.4. Podsumowanie	20
4. Analiza treści dokumentów gminnych	22
4.1. Procedura kodowania	22
4.2. Struktura drzewa kodów.....	22
4.3. Wyniki kodowania	23
4.3.1 Metodologia diagnoz.....	23
4.3.2. Materialne otoczenie kultury.....	24
4.3.3. Uczestnicy kultury.....	27
4.3.4. Instytucje kultury.....	35
4.3.5. Korzyści z kultury	41
4.4. Podsumowanie	46
4.3. Typologia polityk kulturalnych	47

1. Cele i metody pierwszego etapu badań

Ponieważ tematem naszych badań jest wpływ dokumentów diagnozujących kulturę na politykę kulturalną samorządów lokalnych, logicznym pierwszym krokiem było gruntowne zbadanie tego typu dokumentów. W związku z tym wyłoniliśmy próbę gmin, w których przeprowadzono diagnozę kultury (o sposobie rozumienia przez nas tego pojęcia, zob. Dobór próby) zebraliśmy dokumenty diagnostyczne, a następnie zakodowaliśmy je według uprzednio przygotowanego i modyfikowanego w trakcie kodowania klucza. W ten sposób chcieliśmy stwierdzić, za pomocą jakich metod przeprowadza się takie diagnozy, jaki zakres tematów się w nich uwzględnia i jak konceptualizuje się relacje między instytucjami a uczestnikami kultury oraz ogólne korzyści z działalności kulturalnej. Wyniki analizy treści diagnoz stanowiły również podstawowe kryterium doboru próby do drugiego, terenowego etapu badań, podczas którego zamierzamy sprawdzić, czy w wybranych gminach diagnozy rzeczywiście uwzględniono przy kształtowaniu polityki kulturalnej i jakie czynniki to ułatwiały lub utrudniały.

Drugim celem tego etapu było sprawdzenie, czy pewne kategorie treściowe są swoiste dla diagnoz, czy też występują również w innego typu dokumentach samorządowych. Aby to rozstrzygnąć, do próby dołączyliśmy swoistą „grupę kontrolną” gmin bez diagnozy, dla których również zebraliśmy dokumenty strategiczne i poddaliśmy je kodowaniu według tego samego klucza. Dzięki temu byliśmy w stanie stwierdzić, czy w obu grupach dokumentów występują te same kategorie uczestników i instytucji, czy tym drugim wyznacza się podobne cele i czy tak samo często wskazuje się pewne typy korzyści z działalności kulturalnej.

Ostatnim elementem pierwszego etapu badań była analiza danych statystycznych dotyczących obu kategorii gmin. Miała ona dwojaki cel. Po pierwsze, chcieliśmy sprawdzić, czy stan kultury w gminach z diagnozą, mierzony „twardymi” wskaźnikami instytucjonalnymi – nakładami z budżetu gmin oraz aktywnością instytucji i uczestników – odróżnia je od gmin bez diagnozy. Nie miało to służyć określeniu ewentualnego wpływu diagnoz na wspomniane wskaźniki (większość badanych dokumentów powstała zbyt niedawno, by taki wpływ zdążył się uwidocznić), lecz raczej stwierdzeniu, czy diagnozy częściej powstają w gminach o korzystnej sytuacji kulturalnej.

2. Dobór próby

Na samym początku badań stanął przed nami problem roboczego zdefiniowania diagnoz lub badań kultury. „Diagnozy”, z którymi się zapoznaliśmy podczas pilotażowej analizy, okazały się bardzo zróżnicowane, zarówno pod względem obszerności (od ponad stustronicowych raportów po stosunkowo krótkie fragmenty diagnostyczne w większych dokumentach), jak zawartości treściowej (od pojedynczych punktów poświęconych kulturze w analizach SWOT, przez prezentację wyników prostych ankiet, aż po omówienia wielowątkowych badań). Ostatecznie jako kryterium „diagnostyczności” przyjęliśmy wyraźne określenie metody lub metod, przy użyciu których autorzy danego dokumentu uzyskali przedstawiane dane lub doszli do prezentowanych wniosków. W ten sposób odsianych zostało sporo dokumentów (a raczej ich fragmentów), w których formułowano pewne obserwacje na temat stanu kultury czy pojedynczych instytucji kulturalnych, ale nie wskazywano na ich źródła empiryczne.

Jak już wspomnieliśmy, dobierając próbę do pierwszego etapu badań, chcieliśmy przede wszystkim zachować możliwość porównywania gmin z diagnozą i bez diagnozy. W związku z tym staraliśmy się znaleźć „lustrzane” pary gmin, jak najbardziej podobnych pod względem głównych kryteriów konstrukcyjnych próby (zob. dalej), a różniących się tylko faktem posiadania lub nieposiadania diagnozy. W praktyce znalezienie takich par okazało się trudne, ponieważ niektóre kombinacje kryteriów występowały bardzo rzadko lub nie występowały w ogóle. Dlatego ostatecznie zrezygnowaliśmy ze ściśle „lustrzanego” doboru, dążyliśmy natomiast do zachowania maksymalnej różnorodności w obu grupach, tak aby nie znalazło się w nich zbyt dużo gmin jednego rodzaju (np. zamożnych gmin wielkomiejskich), co mogłoby zniekształcić wyniki badania. Dodatkową korzyścią z takiego schematu doboru była możliwość porównywania gmin również według dodatkowych kryteriów, a nie tylko kryterium „diagnostyczności”. Wspomniane trzy główne kryteria to:

Typ gminy według wielkości ośrodka gminnego. Wyróżniliśmy cztery typy:

- **miasto na prawach powiatu (M)**;
- **gmina miasta powiatowego (MP)** – gmina miejska, której siedzibą jest miasto powiatowe;
- **gmina małomiejska (MM)** – gmina miejska lub miejsko-wiejska, której siedzibą jest miasto inne niż powiatowe;
- **gmina wiejska (W)**.

Zamożność określiliśmy na podstawie rankingu zamożności samorządów per capita, sporządzanego rokrocznie przez dwutygodnik „Wspólnota” (www.wspolnota.org/rankingi). Uwzględnia on dochody własne i subwencje, nie uwzględnia natomiast dotacji celowych, których wahania rok do roku wypaczałyby obraz rzeczywistej zamożności gmin. Każdej z gmin przypisaliśmy jedną z **trzech wartości wskaźnika (wysoka – średnia – niska)**, biorąc jednak pod uwagę nie bezwzględne dochody per capita, ale miejsce zajmowane przez gminę w rankingu dla określonego typu gmin („Wspólnota” używa tych samych kategorii, które przyjęliśmy jako pierwsze kryterium konstrukcyjne próby). A więc np. gminie wiejskiej zajmującej miejsce wśród 33% gmin wiejskich o najwyższej zamożności przypisywaliśmy

wartość „wysoka”, gminie miejskiej z ośrodkiem w mieście powiatowym należącej do 33% najuboższych gmin tego typu przypisywaliśmy wartość „niska” itd. Chcieliśmy w ten sposób uwzględnić różnice w przeciętnej zamożności gmin należących do poszczególnych typów (np. miasta na prawach powiatu są przeciętnie dużo zamożniejsze niż gminy wiejskie, więc stawianie ich na wspólnej płaszczyźnie nie miałoby sensu).

Turystyczność określiliśmy na podstawie danych dotyczących liczby noclegów na 1000 mieszkańców zamieszczonych w BDL GUS. W przypadku tego wskaźnika również przypisaliśmy poszczególnym gminom jedną z **trzech wartości (wysoka – średnia – niska)**, ale ze względu na duże zróżnicowanie gmin pod tym względem przyjęliśmy nieco inne kryterium: wyliczyliśmy medianę dla gmin wstępnie zaliczonych do próby (754,4 noclegów na 1000 mieszkańców), a następnie na tej podstawie określiliśmy progi wartości (do 500 noclegów włącznie – wartość „niska”; 501-1000 noclegów – wartość średnia; powyżej 1000 noclegów – wartość „wysoka”).

Badaniem objęliśmy **trzy województwa – małopolskie, mazowieckie i warmińsko-mazurskie**. W każdym z nich wyselekcjonowaliśmy po 30 gmin, starając się zrównoważyć liczbę gmin z diagnozą i bez diagnozy. Ostatecznie udało się to tylko w województwie mazowieckim (po 15 gmin z diagnozą i bez diagnozy). W województwie małopolskim do próby włączyliśmy 16 gmin z diagnozą i 14 bez diagnozy, a w województwie warmińsko-mazurskim – 14 gmin z diagnozą i 16 bez diagnozy. A zatem w całej próbie znalazło się **45 gmin z diagnozą i 45 gmin bez diagnozy**. W przypadku dwóch miast wojewódzkich – Warszawy i Krakowa – zrezygnowaliśmy z badania całych miast ze względu na ich rozmiar, wybierając zamiast tego dwie dzielnice – z diagnozą i bez diagnozy – traktowane analogicznie do gmin. Oczywiście, w analizie danych statystycznych uwzględniliśmy całe miasta, ponieważ interesujących nas danych nie zbierano na poziomie dzielnic.

W Tabeli 2.1 przedstawiamy pełny skład próby w rozbiciu na województwa, natomiast w Tabelach 2.2, 2.3 i 2.4 – skład próby według typu gminy i diagnostyczności, zamożności oraz turystyczności.

Tabela 2.1 Skład próby pierwszego etapu badań

Lp.	Gmina	Diagnoza	Typ gminy	Zamożność	Dochód	Turystyczność	Noclegi
WOJEWÓDZTWO MAŁOPOLSKIE							
1.	Babice	tak	W	niska	2227,32	niska	0,0
2.	Bochnia-miasto	tak	MP	wysoka	3825,64	wysoka	1788,6
3.	Bukowno	tak	MM	wysoka	3049,57	niska	466,7
4.	Dobczyce	tak	MM	wysoka	2732,49	średnia	752,7
5.	Kraków-Bieńczyce	tak	P	wysoka	4280,95	wysoka	5230,5
6.	Krzyszowice	tak	MM	niska	2114,94	niska	29,2
7.	Limanowa-miasto	tak	MP	wysoka	2840,93	średnia	771,2
8.	Liszki	tak	W	niska	2263,6	średnia	527,9
9.	Łąpsze Niżne	tak	W	średnia	2420,56	wysoka	7912,2
10.	Miechów	tak	MP	niska	2198,68	niska	0,0
11.	Nowy Sącz	tak	P	wysoka	3825,64	niska	460,5

Lp.	Gmina	Diagnoza	Typ gminy	Zamożność	Dochód	Turystyczność	Noclegi
12.	Rabka-Zdrój	tak	MM	niska	2056,92	wysoka	9638,7
13.	Szczawnica	tak	MM	niska	2270,6	wysoka	41518,3
14.	Uście Gorlickie	tak	W	wysoka	3353,87	wysoka	26572,5
15.	Wieliczka	tak	MP	średnia	2308,63	wysoka	1141,0
16.	Wierzchosławice	tak	W	niska	2075,29	niska	0,0
17.	Drwinia	nie	W	średnia	2548,66	niska	0,0
18.	Jordanów-miasto	nie	MM	średnia	2418,9	niska	70,5
19.	Kocmyrzów-Luborzyca	nie	W	niska	2008,62	niska	371,0
20.	Koszyce	nie	W	średnia	2411,41	niska	0,0
21.	Kraków-Mistrzejowice	nie	P	wysoka	4280,95	wysoka	5230,5
22.	Myślenice	nie	MP	wysoka	2808,35	niska	389,9
23.	Nowe Brzesko	nie	MM	średnia	2404,06	wysoka	3008,4
24.	Oświęcim-miasto	nie	MP	wysoka	3147,41	wysoka	1621,5
25.	Poronin	nie	W	niska	2153,62	wysoka	13221,0
26.	Słomniki	nie	MM	średnia	2563,01	niska	36,7
27.	Stary Sącz	nie	MM	niska	2244,68	niska	169,9
28.	Sułoszowa	nie	W	średnia	2560,05	średnia	869,6
29.	Zakopane	nie	MP	wysoka	3245,81	wysoka	50053,4
30.	Zator	nie	MM	wysoka	2746,87	niska	400,3
WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE							
31.	Długosiodło	tak	W	średnia	2433,27	niska	0,00
32.	Halinów	tak	MM	średnia	2403,75	niska	299,5
33.	Józefów	tak	MM	wysoka	3382,80	wysoka	3082,2
34.	Konstancin-Jeziorna	tak	MM	wysoka	4821,47	średnia	839,9
35.	Legionowo	tak	MP	wysoka	2850,53	niska	0,0
36.	Łaskarzew	tak	W	niska	2144,66	niska	0,0
37.	Nadarzyn	tak	W	wysoka	5820,33	średnia	655,3
38.	Nasielsk	tak	MM	niska	2257,70	średnia	497,8
39.	Osieck	tak	W	niska	2305,79	wysoka	1522,0
40.	Podkowa Leśna	tak	MM	wysoka	5452,66	niska	97,4
41.	Pruszków	tak	MP	wysoka	2445,32	niska	295,2
42.	Radom	tak	P	średnia	3434,55	niska	440,0
43.	Sierpc	tak	MP	niska	2149,22	niska	0,0
44.	Warszawa-Rembertów	tak	P	wysoka	5843,92	średnia	2687,3
45.	Wyszków	tak	MP	średnia	2366,12	średnia	398,4
46.	Żuromin	tak	MP	niska	2073,18	niska	35,7
47.	Iłża	nie	MM	niska	2123,07	niska	226,5
48.	Myszyniec	nie	MM	średnia	2475,18	niska	37,1
49.	Nowy Dwór Mazowiecki	nie	MP	wysoka	3658,50	niska	331,9
50.	Ożarów Mazowiecki	nie	MM	wysoka	4561,55	wysoka	2641,4
51.	Raciąż-miasto	nie	MM	wysoka	3055,12	niska	0,0
52.	Sieciechów	nie	W	niska	2366,68	niska	0,0
53.	Siedlce-miasto	nie	P	wysoka	3773,38	niska	408,3
54.	Sokołów Podlaski - miasto	nie	MP	wysoka	2775,98	niska	32,6

Lp.	Gmina	Diagnoza	Typ gminy	Zamożność	Dochód	Turystyczność	Noclegi
55.	Stare Babice	nie	W	wysoka	4495,27	średnia	826,9
56.	Stromiec	nie	W	wysoka	3005,54	niska	0,0
57.	Trojanów	nie	W	średnia	2348,53	wysoka	1074,6
58.	Warka	nie	MM	średnia	2402,38	średnia	842,6
59.	Warszawa-Ochota	nie	P	wysoka	5843,92	średnia	2687,3
60.	Węgrów	nie	MP	wysoka	2747,90	średnia	802,8
WOJEWÓDZTWO WARMIŃSKO-MAZURSKIE							
61.	Bartoszyce	tak	MP	średnia	2344,62	niska	368,8
62.	Dywity	tak	W	wysoka	3048,08	niska	45,1
63.	Elbląg	tak	P	niska	3094,10	średnia	817,7
64.	Elk-miasto	tak	MP	średnia	2277,43	średnia	756,2
65.	Gołdap	tak	MP	wysoka	2770,45	wysoka	6589,7
66.	Kisielice	tak	MM	wysoka	3062,86	niska	0,0
67.	Nowe Miasto Lubawskie	tak	MP	średnia	2304,78	średnia	762,9
68.	Olsztyn	tak	P	średnia	3939,94	wysoka	2190,7
69.	Orneta	tak	MM	średnia	2370,52	wysoka	2777,6
70.	Piecki	tak	W	średnia	2471,24	wysoka	6182,4
71.	Ruciane-Nida	tak	MM	średnia	2378,18	wysoka	10169,7
72.	Sorkwity	tak	W	średnia	2504,54	wysoka	3912,8
73.	Stare Juchy	tak	W	średnia	2512,97	wysoka	2777,6
74.	Tolkmicko	tak	MM	wysoka	4124,96	wysoka	1361,7
75.	Biskupiec	nie	MM	niska	2297,17	niska	177,4
76.	Dobre Miasto	nie	MM	niska	2212,13	niska	33,9
77.	Działdowo-miasto	nie	MP	niska	2077,19	średnia	335,9
78.	Frombork	nie	MM	wysoka	4064,57	wysoka	4393,7
79.	Giżycko-miasto	nie	MP	średnia	2348,27	wysoka	3781,9
80.	Górowo Iławeckie	nie	MM	wysoka	2757,39	niska	0,0
81.	Janowiec Kościelny	nie	W	średnia	2388,95	niska	0,0
82.	Jedwabno	nie	W	wysoka	3119,69	wysoka	7402,5
83.	Jonkowo	nie	W	wysoka	2661,46	niska	194,3
84.	Kolno	nie	W	średnia	2370,82	wysoka	7197,5
85.	Lubawa-wieś	nie	W	średnia	2523,58	niska	293,9
86.	Mrągowo-miasto	nie	MP	średnia	2256,29	wysoka	6665
87.	Płoskinia	nie	W	wysoka	4453,59	niska	0,0
88.	Rychliki	nie	W	średnia	2510,71	niska	0,0
89.	Ryn	nie	MM	średnia	2551,83	wysoka	12835
90.	Węgorzewo	nie	MP	średnia	2227,88	wysoka	2393,9

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Tabela 2.2. Skład próby według typu i diagnostyczności gminy

Diagnoza	P	MP	MM	W	Suma
nie	3	9	15	16	43
tak	7	13	14	13	47
Suma	10	22	29	29	90

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Tabela 2.3. Skład próby według typu i zamożności gminy

Zamożność	P	MP	MM	W	Suma
wysoka	7	10	12	8	37
średnia	2	8	9	13	32
niska	1	4	8	8	21
Suma	10	22	29	29	90

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Tabela 2.4. Skład próby według typu i turystyczności gminy

Turystyczność	P	MP	MM	W	Suma
wysoka	6	7	10	10	33
średnia	1	6	4	4	15
niska	3	9	15	15	42
Suma	10	22	29	29	90

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

W gminach włączonych do próby zebraliśmy łącznie **139 dokumentów**, z czego 89 dokumentów z gmin diagnostycznych (**60 dokumentów diagnostycznych** i 21 dokumenty niediagnostyczne) oraz 58 dokumentów z gmin niediagnostycznych. Z dalszy analiz wyłączyliśmy trzy gminy, które trudno byłoby porównywać z innymi, ponieważ zdiagnozowano je w ramach szerszych, ponadlokalnych badań kultury (Dobczyce i Nowy Sącz) lub przeprowadzano w nich badania o charakterze *stricte* akademickim (Stare Juchy). **Ostateczna liczba wykorzystanych dokumentów diagnostycznych wyniosła więc 57, a wszystkich dokumentów, łącznie z niediagnostycznymi – 136.**

Jako granicę czasową badań przyjęliśmy 2002 rok, ale wobec problemów z wypełnieniem próby uwzględniliśmy również kilka dokumentów wcześniejszych – najstarszy pochodził z 1999 r.

Tabela 2.5. Dokumenty w próbie według lat powstania

Typ dokumentu	1999-2003	2004-2007	2008-2011	2012-2015	Suma
dokumenty diagnostyczne	-	6	13	38	57
inne dokumenty gmin z diagnozą	-	3	5	13	21
dokumenty gmin bez diagnozy	5	24	14	15	58
Suma	5	33	31	66	136

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Zdecydowana większość dokumentów diagnostycznych pochodziła z ostatnich czterech lat, z czego aż 29 – ponad połowa – z lat 2013-2014, natomiast tylko 8 powstało przed 2008 rokiem. Podobnie było w wypadku niediagnostycznych dokumentów gmin z diagnozą. Inaczej rozłożyły się dokumenty gmin bez diagnozy, które w większości pochodziły sprzed 2008 roku. Mogło to wywrzeć wpływ na wyniki porównań (np. różnice w sposobie ujmowania korzyści z kultury między dokumentami gmin z diagnozą i bez diagnozy – zob. Tabele 4.18 i 4.19 – mogły częściowo wynikać z przesunięcia czasowego i ewolucji dyskursu). Jednak wobec trudności ze skompletowaniem próby w założonym kształcie i niewielkiego pola manewru nie mogliśmy uwzględnić roku powstania dokumentu jako dodatkowego kryterium doboru.

3. Analiza danych statystycznych

Skonstruowane wcześniej wskaźniki i indeksy poddano analizie porównawczej, zestawiając je osobno dla gmin z diagnozą i bez diagnozy. Celem analizy nie było określenie ewentualnego wpływu diagnoz na „twarde” wyznaczniki życia kulturalnego, ponieważ – jak już zauważyliśmy – zdecydowana większość zebranych dokumentów diagnostycznych pochodziła z ostatnich trzech lat (zob. Tabela 2.5), więc nawet jeśli znalazły one przełożenie na realną politykę kulturalną, to mogło to jeszcze nie znaleźć odzwierciedlenia w statystykach (w momencie analizy dostępnych do 2014 r.). Porównanie pokazuje więc raczej sytuację „wyjściową” w obu kategoriach gmin i pozwala wstępnie odpowiedzieć na pytanie o odwrotną zależność, a więc o to, czy diagnozy częściej powstają w gminach o korzystnych wskaźnikach życia kulturalnego, czy wręcz przeciwnie.

Analizą objęliśmy tylko część zebranych wcześniej wskaźników, kierując się przede wszystkim ich wagą (przynajmniej w zakresie stanu „kultury instytucjonalnej”), powszechnością (powinny opisywać instytucje i obszary kultury występujące w większości gmin) oraz możliwością określenia ich wartości przynajmniej dla dwóch ostatnich kadencji samorządowych, a więc (w przybliżeniu) lat 2007-2010 i 2011-2014. Warunki te spełniły dane BDL GUS dotyczące nakładów na kulturę – ogólnych i na poszczególne typy instytucji – oraz bardziej szczegółowe dane dotyczące domów i ośrodków kultury oraz bibliotek. Oprócz wskaźników wąsko rozumianego życia kulturalnego uwzględniliśmy też wykształcenie radnych gminnych jako potencjalny czynnik sprzyjający (lub nie) powstawaniu diagnoz.

Ponieważ wartości wielu uwzględnionych wskaźników wykazują znaczne wahania rok do roku, porównanie przeprowadziliśmy między ich średnimi wartościami z obu kadencji, a więc lat 2007-2010 i 2011-2014. (Dla domów kultury, dla których do 2011 r. zbierano dane co dwa lata, średnią za pierwszy okres wyliczyliśmy z lat 2007 i 2009). Za wyborem takich właśnie okresów przemawia również logika działalności kulturalnej na poziomie lokalnym, na którym zmiana władz gminnych (i związana z tym często zmiana kierownictwa instytucji kultury) może prowadzić do zmiany priorytetów, które – zwłaszcza w gminach wiejskich i małomiasteczkowych, przez efekt małej skali – mogą znaleźć wyraźne odbicie w statystyce.

Ostatecznie w tabelach uwzględniliśmy wyłącznie trzy typy gmin – gminy miast powiatowych, małomiasteczkowe i wiejskie. Zrezygnowaliśmy z gmin miejskich na prawach powiatu, z dwóch powodów. Po pierwsze, wśród gmin bez diagnozy znalazło się tylko jedno takie miasto, co uniemożliwiło porównanie oparte na średnich wartościach wskaźników. Po drugie, na wartości średnich dla miast na prawach powiatu dominujący wpływ wywierają dane z dwóch miast – Warszawy i Krakowa, wyraźnie większych od pozostałych, co nie pozwala wyciągać ogólnych wniosków.

Z analiz dotyczących domów kultury (poza samym wskaźnikiem liczby placówek) wyłączyliśmy gminy, w których przynajmniej w jednym z okresów badawczych nie istniała żadna placówka, i określiliśmy wartości pozostałych wskaźników w przeliczeniu na 1 placówkę. W innym razie wartości te odzwierciedlałyby w dużej mierze różnice pod względem liczby placówek.

3.1. Wskaźniki ogólne

Tabela 3.1. Odsetek radnych gminnych z wyższym wykształceniem (w %)

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	0,616	0,615	-0,1
małomiejska (N=13)	0,511	0,513	0,5
wiejska (N=12)	0,236	0,239	1,3
GMINY BEZ DIAGNOZY			
yp gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	0,635	0,630	-0,8
małomiejska (N=15)	0,338	0,353	4,3
wiejska (N=16)	0,239	0,252	5,4

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: jedyna znacząca różnica między gminami z diagnozą i bez diagnozy dotyczy mniejszych miast, w których w gminach z diagnozą w obu okresach odnotowano wyraźnie wyższy odsetek radnych z wyższym wykształceniem. Możliwe więc, że właśnie przy tej wielkości ośrodka gminnego poziom wykształcenia radnych „sprawia różnicę” i sprzyja decyzji przeprowadzenia diagnozy kultury lub obszerniejszego uwzględnienia tematyki kultury w ogólnej diagnozie.

Tabela 3.2. Wydatki na kulturę z budżetu gmin (w zł)

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	3 182 823	3 809 499	19,7
małomiejska (N=13)	1 376 054	1 624 231	18,0
wiejska (N=12)	1 032 654	881 225	-14,7
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	3 055 256	3 937 174	28,9
małomiejska (N=15)	1 265 309	1 407 880	11,3
wiejska (N=16)	423 253	491 991	16,2

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: Wydatki na kulturę okazały się średnio wyższe dla każdego typu gmin z diagnozą. Dla miast powiatowych i mniejszych różnica nie była duża, natomiast dla gmin wiejskich – ponad dwukrotna (w latach 2007-2010) i ponad półtorakrotna (w latach 2011-

2014). Warto też zauważyć ogólną wzrostową tendencję między okresami, z której wyłamują się tylko gminy wiejskie z diagnozą.

Tabela 3.3. Udział wydatków na kulturę w budżecie gmin (w %)

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	4,02	3,10	-22,8
małomiejska (N=13)	3,02	3,22	6,6
wiejska (N=1)	3,46	3,68	6,5
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	3,37	3,69	9,5
małomiejska (N=15)	3,74	3,46	-7,4
wiejska (N=16)	3,16	3,09	-2,3

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: w udziale wydatków na kulturę w budżecie gmin trudno zauważyć wyraźne prawidłowości. Zaskoczeniem może być relatywnie wysoki wynik wiejskich gmin z diagnozą, które w latach 2007-2010 zdystansowały gminy małomiejskie, a w latach 2011-2014 – również gminy miast powiatowych (które w międzyczasie odnotowały znaczny spadek). Wśród gmin bez diagnozy różnice pod tym względem okazały się mniejsze.

3.2. Wskaźniki – domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice

Tabela 3.4. Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice – liczba placówek

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007 i 2009	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	1,58	1,42	-9,8
małomiejska (N=13)	1,43	1,09	-23,8
wiejska (N=10)	1,04	1,13	9,3
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gminy	Średnia 2007 i 2009	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	1,55	1,50	-3,2
małomiejska (N=15)	1,67	1,00	-40,0
wiejska (N=8)	0,63	0,50	-20,0

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: różnica pod względem liczby domów kultury, klubów i świetlic okazała się istotna jedynie wśród gmin wiejskich. W pierwszym okresie ten wskaźnik dla gmin wiejskich z diagnozą wyniósł o ponad połowę więcej niż dla gmin bez diagnozy, a w drugim okresie – ponad dwa razy więcej. Przyczynił się do tego również wzrost średniej liczby placówek w gminach wiejskich z diagnozą, wyłamujący się z ogólnego trendu spadkowego. Co ciekawe, ten trend najwyraźniej zaznaczył się nie na wsi, ale w gminach małomiejskich (zwraca uwagę aż czterdziestoprocentowy spadek wśród gmin małomiejskich bez diagnozy). W gminach miast powiatowych liczba placówek zmniejszyła się stosunkowo mało (mniej w gminach bez diagnozy).

Tabela 3.5. Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice – wydatki na 1 placówkę z budżetu gmin (w zł)

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	637 679	1 085 242	70,2
małomiejska (N=13)	569 888	758 361	33,1
wiejska (N=10)	447 013	526 134	17,7
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	859 136	960 999	11,9
małomiejska (N=15)	474 745	618 303	30,2
wiejska (N=8)	218 179	303 097	38,9

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: w wydatkach na domy kultury powtarza się odnotowana już prawidłowość – różnice między gminami z diagnozą i bez diagnozą (na korzyść tych pierwszych) w większym stopniu zaznaczają się na poziomie gmin małomiejskich i – zwłaszcza - wiejskich niż gmin miast powiatowych. Uwagę zwraca również silna tendencja wzrostowa między okresami, najwyraźniejsza w gminach miast powiatowych z diagnozą.

Tabela 3.6. Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice – liczba imprez na 1 placówkę

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007 i 2009	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	133,5	114,7	14,1
małomiejska (N=13)	81,5	98,1	20,4
wiejska (N=10)	33,5	72,9	117,5
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gminy	Średnia 2007 i 2009	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	112,3	135,6	20,7
małomiejska (N=15)	45,8	71,8	56,8
wiejska (N=8)	25,5	45,	77,6

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: również pod względem tego wskaźnika większe różnice między gminami z diagnozą i bez diagnozy występują wśród gmin małomiejskich i wiejskich. Co więcej, dla gmin wiejskich różnice te uległy pogłębieniu w drugim okresie. Nie zmienia to faktu, że w porównaniu z innymi typami gminy wiejskie okazały się „wygranym” tego zestawienia – średnia liczba imprez uległa w nich znacznemu zwiększeniu (o ponad sto procent w przypadku gmin z diagnozą!). Spadek odnotowały natomiast gminy miast powiatowych z diagnozą. Może to wskazywać, że w części większych ośrodków miejskich wizja działalności kulturalnej skupionej na organizacji imprez zaczęła się wyczerpywać, natomiast na wsi wciąż święci triumfy.

Tabela 3.7. Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice – liczba uczestników imprez na 1 placówkę

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007 i 2009	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	22 447	32 526	44,9
małomiejska (N=13)	11 740	14 702	25,2
wiejska (N=10)	5 329	6 364	19,4
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gminy	Średnia 2007 i 2009	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	30 452	43 641	43,3
małomiejska (N=15)	8 745	14 786	69,1
wiejska (N=8)	4 941	5 246	6,2

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: pod względem tego wskaźnika – w odróżnieniu od większości poprzednich – największe zróżnicowanie wystąpiło wśród gmin miast powiatowych, na korzyść gmin bez diagnozy. Jednak w obu kategoriach liczba uczestników wzrosła niemal o połowę, co w połączeniu z danymi o liczbie imprez świadczy o tym, że w gminach zaczęto organizować imprezy o bardziej masowym charakterze (zwłaszcza w diagnostycznych, gdzie liczba imprez spadła!). Wzrost zanotowano we wszystkich typach gmin, ale w gminach małomiejskich i miejskich był on mniejszy niż w wypadku samej liczby imprez, co oznacza, że średnia liczba uczestników imprezy spadła.

Tabela 8. Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice – liczba kół i klubów zainteresowań na 1 placówkę

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007 i 2009	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	3,0	11,9	290,6
małomiejska (N=13)	3,3	6,2	88,2
wiejska (N=10)	2,3	6,3	177,1
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gminy	Średnia 2007 i 2009	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	7,7	7,6	-1,9
małomiejska (N=15)	2,4	6,3	160,4
wiejska (N=8)	1,2	3,9	223,3

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: ponownie najciekawsze wyniki można zaobserwować dla gmin miast powiatowych, wśród których doszło do interesującej zmiany: w pierwszym okresie różnica między gminami z diagnozą i bez diagnozy była dwuipółkrotna, na korzyść tych drugich, ale w drugim okresie średnia liczba kół w gminach z diagnozą wzrosła niemal trzykrotnie, podczas gdy w gminach bez diagnozy minimalnie spadła. Oznacza to, że w gminach z diagnozą położono większy nacisk na regularne, usługowe formy działalności kulturalnej, być może częściowo kosztem imprez (zob. Tabela 3.7). Znaczny i spójny wzrost zanotowano też w gminach wiejskich, wśród których gminy z diagnozą w obu okresach miały znaczną przewagę, natomiast wśród gmin małomiejskich wyniki zbliżyły się do siebie.

Tabela 3.9. Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice – liczba członków kół i klubów zainteresowań na 1 placówkę

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007 i 2009	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	74,7	208,1	178,5
małomiejska (N=13)	82,0	129,7	58,1
wiejska (N=10)	50,4	113,7	125,9
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gminy	Średnia 2007 i 2009	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	141,1	192,3	36,2
małomiejska (N=15)	56,5	139,9	147,5
wiejska (N=8)	17,3	73,0	321,3

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: wyniki spójne z poprzednim wskaźnikiem – mniej zaznaczone różnice wśród gmin małopolskich, wśród gmin wiejskich wyraźna przewaga gmin z diagnozą (i znaczny wzrost między okresami, większy dla gmin bez diagnozy), natomiast wśród gmin miast powiatowych znaczny wzrost w gminach z diagnozą, który pozwolił im wyprzedzić gminy bez diagnozy. Podsumowując oba wskaźniki dotyczące kół i klubów zainteresowań, można więc stwierdzić, że pod tym względem najbardziej dają do myślenia różnice wśród gmin miast powiatowych – diagnozy powstały tam, gdzie w latach 2011-2014 wyraźnie postawiono na stałe formy działalności kulturalnej.

Tabela 3.10. Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice – liczba zespołów artystycznych na 1 placówkę

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007 i 2009	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	9,3	9,0	-3,4
małomiejska (N=13)	7,7	5,	-31,2
wiejska (N=10)	3,4	4,6	33,6
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gminy	Średnia 2007 i 2009	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	12,7	12,9	2,3
małomiejska (N=15)	5,5	6,5	17,9
wiejska (N=8)	4,5	4,2	-6,9

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: liczba zespołów artystycznych spadła między okresami dla wszystkich typów gmin z wyjątkiem wiejskich gmin z diagnozą. Wśród gmin małomiejskich różnice okazały się minimalne, natomiast wśród gmin miast powiatowych w obu okresach wyraźnie przodowały gminy bez diagnozy.

Tabela 3.11. Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice – liczba członków zespołów artystycznych na 1 placówkę

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007 i 2009	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	210,3	184,4	-14,2
małomiejska (N=13)	79,0	76,9	-2,7
wiejska (N=10)	61,2	74,2	21,2
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gminy	Średnia 2007 i 2009	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	277,4	231,2	-16,6
małomiejska (N=15)	117,4	220,1	87,5
wiejska (N=8)	83,9	76,1	-9,4

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: spadek liczby członków zespołów artystycznych okazał się dużo wyraźniejszy i bardziej spójny niż w wypadku samej liczby zespołów. Największy spadek odnotowały gminy wiejskie bez diagnozy, nieco mniejszy – gminy wiejskie z diagnozą. Warto zauważyć na wyraźne, ponad dwukrotne (w obu okresach) różnice wśród gmin małomiejskich, na korzyść gmin bez diagnozy.

3.3. Wskaźniki – biblioteki i filie

Tabela 3.12. Biblioteki i filie – liczba placówek

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	4,17	3,96	-5,1
małomiejska (N=13)	3,21	3,13	-2,4
wiejska (N=12)	3,25	3,27	0,6
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gmin	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	3,15	2,50	-20,6
małomiejska (N=15)	2,78	2,78	0,0
wiejska (N=16)	2,06	2,06	0,0

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: dla wszystkich typów gmin i w obu okresach gminy z diagnozą zachowywały wyraźną przewagę nad gminami bez diagnozy. Zmiany między okresami nie występowały lub były nieznaczne, z wyjątkiem gmin miast powiatowych bez diagnozy, gdzie średnia liczba bibliotek spadła o jedną piątą.

Tabela 3.13. Biblioteki i filie – wydatki z budżetu gmin na 1 placówkę (w zł)

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	256 070	329 149	28,5
małomiejska (N=13)	125 187	161 402	28,9
wiejska (N=12)	66 252	72 266	9,1
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	366 707	515 399	40,5
małomiejska (N=15)	111 398	115 749	3,9
wiejska (N=16)	64 061	90 691	41,6

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: wydatki na biblioteki w przeliczeniu na 1 placówkę są jedną z kategorii, w których diagnoza lub jej brak okazały się silną zmienną różnicującą. Tym razem jednak względną przewagę uzyskały gminy bez diagnozy – jedynie wśród gmin małomiejskich gminy z diagnozą, dzięki wzrostowi średnich nakładów niemal o jedną trzecią, prześcignęły gminy bez diagnozy. Natomiast wśród gmin miast powiatowych i gmin wiejskich nakłady wzrosły zdecydowanie bardziej wśród gmin bez diagnozy.

Tabela 3.14. Biblioteki i filie - księgozbiór na 1 placówkę

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	29 748	30 712	3,2
małomiejska (N=13)	17 036	18 096	6,2
wiejska (N=12)	9 272	9 476	2,2
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	37 454	44 285	18,2
małomiejska (N=15)	18 481	16 899	-8,6
wiejska (N=16)	9 899	10 110	2,1

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: również pod względem księgozbioru na 1 placówkę gminy bez diagnozy na ogół przeważały nad gminami bez diagnozy (najwyraźniej wśród gmin miast powiatowych).

Zmiany między okresami nie były znaczne, chociaż warto zauważyć osiemnastoprocentowy wzrost w gminach miast powiatowych z diagnozą i jedyny, ośmioprocentowy spadek w gminach małomiejskich bez diagnozy (pamiętajmy, że to właśnie w nich średnie nakłady na placówkę niemal się nie zmieniły).

Tabela 3.15. Biblioteki i filie – liczba wypożyczeń w ciągu roku na 1 placówkę

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	28 947	31 468	8,7
małomiejska (N=13)	17 377	17 852	2,7
wiejska (N=12)	6 310	6 616	4,9
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	35 532	45 329	27,6
małomiejska (N=15)	5 152	13 177	-13,0
wiejska (N=16)	7 926	7 585	-4,3

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: Również pod względem liczby wypożyczeń na 1 placówkę gminy miast powiatowych i gminy wiejskie bez diagnozy przeważały nad odpowiednimi grupami gmin bez diagnozy, i ponownie odwrotnie wyglądała relacja wśród gmin małomiejskich – wstępna przewaga gmin z diagnozą jeszcze się pogłębiła w wyniku spadku liczby wypożyczeń w gminach bez diagnozy.

Tabela 3.16. Liczba czytelników na 1000 mieszkańców

GMINY Z DIAGNOZĄ			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=13)	207,0	201,3	-2,8
małomiejska (N=13)	179,5	179,7	0,1
wiejska (N=12)	123,0	131,4	6,9
GMINY BEZ DIAGNOZY			
Typ gminy	Średnia 2007-2010	Średnia 2011-2014	Zmiana (%)
miasta powiatowego (N=10)	195,6	185,3	-5,2
małomiejska (N=15)	157,6	146,4	-7,1
wiejska (N=16)	114,1	108,8	-4,7

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

ANALIZA: co ciekawe – wobec tego, że większość wskaźników bibliotecznych wypadła ogólnie lepiej dla gmin bez diagnozy – liczba czytelników na 1000 mieszkańców była większa w gminach z diagnozą, przy czym znowu przewaga nad gminami bez diagnozy była wyraźniejsza wśród gmin małomiejskich i wiejskich (wśród tych ostatnich – w drugim

okresie) niż wśród gmin miast powiatowych. Warto też zauważyć, że różnice te pogłębiły się z czasem, ponieważ dla wszystkich typów gmin bez diagnozy odnotowano spadki, natomiast wśród gmin z diagnozą były one mniejsze (gminy miast powiatowych) lub tendencja okazała się wzrostowa (gminy małomiejskie i wiejskie).

3.4. Podsumowanie

Większość wskaźników stanu instytucji kulturalnych w obu okresach osiągała wyższe średnie wartości w gminach z diagnozą niż w gminach bez diagnozy, a oprócz tego nieco częściej wykazywała tendencje wzrostowe (w 35 przypadkach na 48 obliczonych zmian, w porównaniu z 31 przypadkami na 48 dla gmin bez diagnozy). Oczywiście, tak ogólne zestawienie, bez uwzględnienia konkretnych wartości wzrostów i spadków, mówi niewiele, lepiej więc przyrzeć się poszczególnym obszarom.

Obraz wyłaniający się ze wskaźników ogólnych wydatków na kulturę nie jest jednoznaczny – zmienna diagnostyczności nie zawsze okazywała się tu silnie różnicująca, a wyniki porównań często wyglądały zupełnie inaczej w różnych kategoriach gmin. Nieco bardziej wymowne okazały się dane dla domów kultury i bibliotek. W przypadku wskaźników dotyczących samej liczby placówek może to wynikać z faktu, że duża część diagnoz powstaje właśnie w związku z zapotrzebowaniem tych instytucji, a więc siłą rzeczy będą powstawać rzadziej tam, gdzie takich placówek nie ma albo jest ich mniej. Nie wyjaśnia to jednak różnic w wartościach wskaźników określonych w przeliczeniu na 1 placówkę. Nie układają się one w jeden spójny wzór – w gminach z diagnozą nieco lepsze wartości osiągnęły wskaźniki dotyczące domów kultury (z wyjątkiem zespołów artystycznych), natomiast w gminach bez diagnozy – wskaźniki dotyczące bibliotek (ale już nie poziom czytelnictwa na 1000 mieszkańców). Pasuje to do naszych spostrzeżeń podczas kodowania, zgodnie z którymi w dużej części dokumentów diagnozowano w pierwszym rzędzie uczestnictwo w formach aktywności kulturalnej organizowanych przez domy kultury, natomiast diagnozę stanu bibliotek i czytelnictwa najczęściej „załatwiano” podsumowaniem danych dotyczących księgozbioru i wypożyczeń, nie wnikając w przyczyny ewentualnych wzrostów i spadków, a zwłaszcza w preferencje czytelnicze mieszkańców. Wynika z tego, że znaczenie domu kultury w gminie, zwłaszcza w porównaniu z biblioteką, może stanowić istotny czynnik sprzyjający próbom diagnozowania kultury. Potwierdzenie tej hipotezy wymaga jednak pogłębionych badań jakościowych, które zamierzamy przeprowadzić w drugim roku projektu.

Warto przypomnieć, że pod względem wskaźników ogólnych największe różnice zaobserwowaliśmy wśród gmin małomiejskich i wiejskich, natomiast pod względem wskaźników szczegółowych (zwłaszcza dotyczących bibliotek) często najbardziej zróżnicowane dane występowały wśród gmin miast powiatowych. Szczególnie interesujące i potencjalnie ważne okazały się dane dotyczące liczb kół i klubów zainteresowań oraz ich członków – w tym obszarze gminy miast powiatowych z diagnozą wyraźnie prześcignęły gminy bez diagnozy. Można tu tylko powtórzyć hipotezę wysuniętą bezpośrednio pod danymi – tak intensywny rozwój tej formy działalności kulturalnej w niektórych gminach mógł stanowić ważny czynnik sprzyjający powstawaniu diagnoz (co świadczyłoby o tym, że pewna

wizja działalności kulturalnej często wyprzedzała próby zbadania potrzeb lub potencjału uczestników kultury).

4. Analiza treści dokumentów gminnych

4.1. Procedura kodowania

W kodowaniu dokumentów samorządowych wzięło udział pięć osób. Dokumenty zakodowaliśmy w programie QDA Miner 4.2. Pierwotne drzewo kodów zaczerpnęliśmy w dużej mierze z badań przeprowadzonych w ramach „Dynamicznej diagnozy kultury Warmii i Mazur” (<http://jakakultura.warmia.mazury.pl/raport-3/>). Już na samym początku wprowadziliśmy jednak pewne kategorie kodowe, które nie znalazły się w tamtym badaniu (np. „Materialne otoczenie kultury” i „Nastawienie uczestników”), a w innych kategoriach w miarę kodowania sukcesywnie dodawaliśmy nowe kody. Ostateczna struktura drzewa kodów powstała w wyniku wtórnego przekodowania przez Pawła Tomanka, w trakcie którego niektóre kody zostały połączone, a inne – rozbite na bardziej szczegółowe kody.

4.2. Struktura drzewa kodów

Szczegółowe opisy niektórych bardziej problematycznych kodów podajemy przy omówieniu wyników. Warto jednak na początku omówić ogólną strukturę drzewa kodów. Nie obejmuje ona wszystkich kategorii stworzonych podczas badania, ponieważ niektóre z nich okazały się mało przydatne analitycznie i ostatecznie zostały pominięte podczas interpretacji wyników. Kody wykorzystane do analizy można podzielić na pięć ogólnych obszarów:

Metodologia diagnoz – kody z tej kategorii dotyczą metod, za pomocą których autorzy dokumentów uzyskali prezentowane w nich dane lub doszli do przedstawianych wniosków.

Materialne otoczenie kultury – kody z tej kategorii obejmują wszystkie cechy i elementy fizycznej przestrzeni gmin lub ich infrastruktury, które w dokumentach wymieniano jako sprzyjające (lub nie) aktywności kulturalnej, a które nie wiązały się bezpośrednio z infrastrukturą instytucji kultury.

Uczestnicy kultury – kody z tej kategorii odnoszą się do wszelkich charakterystyk osób uczestniczących w życiu kulturalnym gminy, a więc tego, do jakich grup i kategorii należą, jakie posiadają zasoby i ograniczenia, jak ustosunkowują się do działalności instytucji kultury i w jakie formy aktywności kulturalnej się angażują.

Instytucje kultury – kody z tej kategorii dotyczą typów instytucji kultury wymienianych w dokumentach, ich zasobów i ograniczeń, stawianych przed nimi celów i podejmowanych przez nie działań.

Korzyści z kultury – kodami z tej kategorii oznaczaliśmy wszelkie sformułowania wskazujące na traktowanie kultury jako narzędzia osiągnięcia innych celów, mających charakter ekonomiczny lub społeczny.

4.3. Wyniki kodowania

4.3.1 Metodologia diagnoz

Jak pisaliśmy w omówieniu metod doboru próby (zob. punkt 2), kryterium uznania dokumentu za „diagnostyczny” (a więc za zawierający elementy diagnozy kultury lub będący w całości taką diagnozą) było wskazanie w nim konkretnych metod badania stanu kultury, z których skorzystali autorzy. Nie oznacza to jednak, że metody te zawsze łatwo było jednoznacznie zaklasyfikować. Często nazywano je wprost, ale zdarzało się też, że ich opis był dosyć enigmatyczny. Z tego powodu nie zawsze byliśmy pewni, czy np. grupowe rozmowy z uczestnikami warsztatów konsultacyjnych prowadzonych przez gminy możemy uznać za „badania fokusowe”, ponieważ często brakowało pełniejszego opisu tych rozmów (np. tego, czy prowadził je wyszkolony moderator i czy przebiegały według ustalonego wcześniej scenariusza). Sama kategoria **warsztatów** – czasem nazywanych konsultacyjnymi, kiedy indziej strategicznymi lub badawczymi – zakłóca rozłączność wyróżnionych przez nas kodów, ponieważ nazywano tak niemal wszystkie formy badań polegających na bezpośrednim spotkaniu z grupą badanych w „oficjalnych” okolicznościach (a więc w urzędzie gminy lub w placówce kulturalnej). W trakcie tego typu warsztatów badacze prowadzili badania fokusowe, ale też np. rozdawali ankiety (zob. dalej). Niestety, najczęściej autorzy dokumentów ograniczali się do samej wzmianki o tym, że wnioski „opierają się na warsztatach” przeprowadzonych tego a tego dnia, w które wzięła udział taka a taka liczba osób. Mimo tych zastrzeżeń postanowiliśmy zostawić ten kod w końcowym zestawieniu, ponieważ dopełnia on obraz tego, jak często badania polegały na bezpośrednim kontakcie z mieszkańcami lub pracownikami instytucji, a jak często opierano się na innego rodzaju danych.

Tabela 4.1. Metody diagnozowania kultury w dokumentach diagnostycznych według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓŁEM (N=57)
badania ankietowe	30,0	58,8	56,3	85,7	59,6
analiza danych zastanych	30,0	35,3	43,8	50,0	40,4
warsztaty	10,0	17,6	43,8	14,3	22,8
wywiady indywidualne	30,0	23,5	6,3	28,6	21,1
badania fokusowe	20,0	11,8	18,8	21,4	17,5
obserwacja	0,0	5,9	6,3	7,1	5,3
badania etnograficzne	0,0	5,9	0,0	14,3	5,3
inne metody badań	20,0	11,8	31,3	28,6	22,8

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Mimo dosyć dużej liczby przebadanych dokumentów diagnostycznych odnotowaliśmy niewielkie zróżnicowanie pod względem użytych metod diagnozowania. Najczęściej sięgano po **badania ankietowe**, zwykle przybierające postać zamkniętego kwestionariusza z prośbą o

dokonanie oceny danego aspektu funkcjonowania instytucji kultury (np. oferty, infrastruktury czy godzin otwarcia) lub częstości korzystania z określonych elementów oferty kulturalnej. Pytania otwarte pojawiały się rzadziej i dotyczyły głównie oczekiwań uczestników – tego, jakiego typu zajęcia lub wydarzenia chcieliby zobaczyć w gminie w najbliższej przyszłości – lub ich pozainstytucjonalnych aktywności kulturalnych. Warto zauważyć, że badania ankietowe zdecydowanie najczęściej przeprowadzano w gminach wiejskich, nieco rzadziej – w gminach małomiasteczkowych i miast powiatowych, a wyraźnie najrzadziej – w gminach miast na prawach powiatu. Może to świadczyć o tym, że jest to metoda uważana za „łatwą w użyciu” i niewymagającą szczególnych nakładów czy kompetencji badawczych, dzięki czemu można ją zastosować nawet w najmniejszych ośrodkach. Kryje się w tym jednak pewna pułapka – zdarzało się, że w gminach wiejskich próba ankietowa była bardzo mała i wynosiła kilkanaście lub dwadzieścia kilka osób (np. ankietowano uczestników warsztatów konsultacyjnych albo wybranych decydentów), przez co wartość jej wyników bywała wątpliwa.

Podobną prawidłowość jak w wypadku badań ankietowych zaobserwowaliśmy dla drugiej najpopularniejszej metody – **analizy danych zastanych**, którą również częściej wykorzystywano najczęściej w gminach wiejskich, a najrzadziej – w miastach na prawach powiatu. Pod tym kodem zwykle kryła się analiza danych zebranych na użytek Banku Danych Lokalnych GUS, dotyczących przede wszystkim wskaźników czytelnictwa i działalności domów kultury i świetlic oraz nakładów na kulturę z budżetów gmin. Dużo rzadziej „analiza danych zastanych” oznaczała analizę treści materiałów medialnych prasy lub już istniejących opracowań, raportów czy sprawozdań.

O ogólnym charakterze kategorii **warsztatów** i o ich zróżnicowanej formie wspomniałem już wcześniej. Warto tylko zauważyć, że kategoria ta pojawiała się o wiele częściej w dokumentach gmin małomiasteczkowych niż innego typu gmin. Pozostałe dwie metody, które występowały częściej niż sporadycznie – **wywiady indywidualne** i **badania fokusowe** – nie okazały się tak wyraźnie związane z typem gminy. Listę dających się określić metod zamykają **obserwacja** i **badania etnograficzne**, które – ze względu na hasłowość opisów metodologii badań – trudno było jasno rozgraniczyć. Nie ulega wątpliwości, że pełnowymiarowe badania etnograficzne są najbardziej czasochłonną i wymagającą metodą badawczą, dlatego ich nieliczna reprezentacja wśród przebadanych dokumentów (tylko trzy przypadki) nie powinna dziwić.

4.3.2. Materialne otoczenie kultury

Wśród kategorii zaliczonych przez nas do materialnego otoczenia kultury znalazły się zarówno najogólniejsze cechy geograficzne gmin, a więc **położenie** i **krajobraz**, jak i rezultaty działalności ludzkiej – **zabytki**, **infrastruktura turystyczna**, **sposób wykorzystania przestrzeni publicznej** i **połączenia komunikacyjne**, przez które rozumiano wypadkową istniejącej infrastruktury drogowej i możliwości transportowych. Wszystkie te elementy wymieniano jako zasoby lub ograniczenia gmin w kontekście aktywności kulturalnej, a więc czynniki sprzyjające tej aktywności lub ją utrudniające.

Tabela 4.2. Zasoby materialnego otoczenia kultury w dokumentach diagnostycznych według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓŁEM (N=57)
atrakcyjne zabytki	20,0	35,3	50,0	42,9	38,6
walory krajobrazowe	10,0	23,5	50,0	28,6	29,8
korzystne położenie geograficzne	0,0	35,3	31,3	14,3	22,8
dobre połączenia komunikacyjne	20,0	0,0	12,5	7,1	8,8
dobra infrastruktura turystyczna	0,0	17,6	12,5	0,0	8,8
dobrze wykorzystana przestrzeń publiczna	0,0	5,9	18,8	0,0	7,0

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Wśród zasobów otoczenia często lub w miarę często wymieniano jedynie trzy – **atrakcyjne zabytki**, **walory krajobrazowe** i **korzystne położenie geograficzne**. W tym pierwszym wypadku wskazywano **zabytki** jako „magnes na turystów” i naturalne miejsce organizacji imprez kulturalnych, często związanych tematycznie z danym zabytkiem (np. festyny folklorystyczne). W podobnym kontekście wymieniano **walory krajobrazowe**, pisząc np. o malowniczych plenerach sprzyjających organizacji imprez. Przez **korzystne położenie geograficzne** rozumiano zwykle jedną z dwóch rzeczy: położenie ułatwiające przyjezdnym korzystanie z oferty danej gminy albo bliskość dużego ośrodka miejskiego ułatwiającą korzystanie z jego zasobów i oferty kulturalnej. Jednak w tym drugim wypadku ten sam fakt często uznawano – nawet w tych samych dokumentach – za ograniczenie i czynnik osłabiający kulturę w gminie (zob. następny akapit). Przez **dobrze połączenia komunikacyjne** rozumiano albo rozwiniętą sieć transportu lokalnego, ułatwiającą mieszkańcom gminy docieranie do ośrodka gminnego lub do centrum miasta i korzystanie tam z oferty kulturalnej, albo – znowu – połączenia pozwalające szybko dotrzeć do pobliskiego dużego ośrodka miejskiego. **Dobrą infrastrukturę turystyczną** wymieniano kilkakrotnie jako czynnik współdziałający z ofertą kulturalną w przyciąganiu turystów, natomiast **dobrze wykorzystanie potencjału przestrzeni publicznej** oznaczało wykorzystanie na działalność kulturalną miejsc publicznych szczególnie się do tego nadających (centralnie położonych, łatwo dostępnych lub „klimatycznych”).

Częstość występowania kodów nie była tak duża, by na podstawie ich rozkładu według typów gminy można było wyciągnąć mocne wnioski, ale warto zauważyć, że zabytki i walory krajobrazowe w kontekście działalności kulturalnej najczęściej wskazywano w gminach małomiejskich, a ponadto właśnie w tych gminach lista wskazywanych zasobów była najbogatsza.

Tabela 4.3. Ograniczenia materialnego otoczenia kultury w dokumentach diagnostycznych według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓLEM (N=57)
kiepskie połączenia komunikacyjne	10,0	5,9	31,3	14,3	15,8
brak infrastruktury turystycznej	0,0	11,8	25,0	7,1	12,3
słabo wykorzystana przestrzeń publiczna	0,0	11,8	18,8	14,3	12,3
niekorzystne położenie	0,0	11,8	18,8	7,1	10,5
brak atrakcyjnych zabytków	0,0	5,9	0,0	7,1	3,5

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Pierwsze, co rzuca się w oczy, to mniejsza częstość wskazywania ograniczeń materialnego otoczenia kultury w porównaniu z zasobami. (Jak się przekonamy, odbiega to od rozkładu zasobów i ograniczeń dla uczestników kultury i instytucji kulturalnych – w tych wypadkach ograniczenia wskazywano zdecydowanie częściej). Najczęściej, chociaż i tak dosyć rzadko, wymieniano **kiepskie połączenia komunikacyjne**, a więc czynnik utrudniający dotarcie do miejsc aktywności kulturalnej (chodziło tu najczęściej o brak komunikacji publicznej lub małą częstotliwość kursowania autobusów, rzadziej o trudności w dotarciu do instytucji kultury samochodem lub rowerem). Wspominano też **brak infrastruktury turystycznej** utrudniający przyciągnięcie i zatrzymanie turystów (potencjalnych uczestników kultury), **słabo wykorzystaną przestrzeń publiczną**, a więc niedostateczne wykorzystanie miejsc z potencjałem kulturotwórczym (np. placów miejskich), **niekorzystne położenie**, oznaczające znowu jedną z dwóch rzeczy – położenie z dala od większych miast utrudniające dotarcie do gminy albo przeciwnie, położenie blisko nich i związane z tym „eksportowanie” życia kulturalnego przez mieszkańców. Co ciekawe, tylko w dwóch przypadkach wspomniano o **braku atrakcyjnych zabytków**, co oznacza, że istniejące zabytki uważa się za dosyć ważny zasób (zob. poprzedni akapit), ale ich braku nie postrzega się jako równie ważnego ograniczenia.

Pamiętając o ogólnie małej częstości występowania kodów z całej kategorii ograniczeń otoczenia, warto zauważyć, że stosunkowo najczęściej pojawiały się w dokumentach gmin małomiejskich, natomiast prawie w ogóle nie wystąpiły w dokumentach miast na prawach powiatu. Prawdopodobnie w wypadku tych ostatnich w grę wchodzi „efekt skali” – w miastach tej wielkości pewne ograniczenia, np. dotyczące infrastruktury komunikacyjnej czy turystycznej, są z zasady mniejsze, a inne, związane z położeniem, krajobrazem lub sposobem wykorzystania przestrzeni publicznej, nie wpływają w tak widoczny sposób na rozwinięta i zróżnicowaną aktywność kulturalną, chociaż lustrzane zasoby w tych samych kategoriach mogą już mieć zauważalny wpływ (np. w wypadku „odzyskania” centralnie położonego fragmentu przestrzeni miejskiej i przeznaczenia go na działania kulturalne). W mniejszych ośrodkach niektóre z tych ograniczeń siłą rzeczy występują w większym natężeniu, a inne po prostu bardziej rzucają się w oczy, ze względu na mniejsze „pole manewru” (jeden słabo wykorzystany kulturalnie park miejski inaczej „waży” w dużym mieście, a inaczej w małym, gdzie jest zarazem jedynym parkiem).

4.3.3. Uczestnicy kultury

Kodując dokumenty samorządowe, zwracaliśmy uwagę na to, jakie grupy i kategorie osób wymienia się jako uczestników kultury – rzeczywistych lub pożądanых czy postulowanych.

Tabela 4.4. Kategorie uczestników kultury w dokumentach diagnostycznych według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓŁEM (N=57)
młodzież	70,0	64,7	87,5	78,6	75,4
mieszkańcy ogółem	60,0	58,8	75,0	64,3	64,9
dzieci	60,0	47,1	75,0	57,1	59,6
osoby starsze	50,0	52,9	62,5	42,9	52,6
dorośli (osoby w wieku produkcyjnym)	10,0	41,2	50,0	35,7	36,8
osoby niepełnosprawne	30,0	35,3	43,8	14,3	31,6
twórcy	40,0	11,8	50,0	14,3	28,1
turyści	0,0	35,3	43,8	14,3	26,3
rodziny	0,0	35,3	31,3	21,4	24,6
mieszkańcy wsi	0,0	11,8	18,8	7,1	10,5
mniejszości etniczne	0,0	11,8	6,3	0,0	5,3

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Na wstępie warto zauważyć, że spośród najogólniejszych kategorii uczestników (**mieszkańcy – turyści**) zdecydowanie częściej występowała ta pierwsza. Wskazuje to, że – mimo pojawiających się w dokumentach elementów myślenia o kulturze jako dźwigni turystyki (zob. Tabela 4.16 i jej omówienie) – przyznaje się jej przede wszystkim funkcje lokalne, związane z zaspokajaniem potrzeb społeczności gminy (zob. Tabela 4.17. i jej omówienie).

Wyniki kodowania kategorii uczestników potwierdzają wniosek, do którego nasz zespół doszedł podczas badań na użytek „Dynamicznej diagnozy kulturalnej Warmii i Mazury” (<http://jakakultura.warmia.mazury.pl/raport-3/>) – w dokumentach samorządowych kulturę często przedstawia się jako zespół działań skierowanych do „grup szczególnej troski”, którym trzeba pomagać w zaspokajaniu lub rozwijaniu potrzeb kulturalnych. Chodzi to przede wszystkim o **dzieci** i **młodzież**, najczęściej wymieniane konkretne kategorie uczestników. Być może kryje się za tym milczące założenie, że dzieciństwo i okres dojrzewania to „ostatni moment” na wyrobienie u adresatów nawyku korzystania z określonych form kultury. Autorzy dokumentów pisali też niekiedy o roli kultury jako środka zapobiegania demoralizacji młodzieży i znajdowania jej „czegoś pożytecznego do robienia” (zob. Tabela 4.17. i jej omówienie), co również może częściowo tłumaczyć nacisk na tę kategorię.

Dwie pozostałe „grupy szczególnej troski”, do których adresuje się działania kulturalne, to **osoby starsze** i **osoby niepełnosprawne**. Wyróżnienie tych grup jako szczególnie pożądanых uczestników kultury tłumaczono zazwyczaj ryzykiem ich

wykluczenia społecznego, któremu można zapobiec, „aktywizując” je kulturalnie i włączając w działania o charakterze integracyjnym (zob. Tabela 4.17. i jej omówienie). Podobne rozumowanie stało niekiedy za postulatami szerszego włączenia w życie kulturalne gminy **mieszkańców wsi**. Tego kodu używaliśmy tylko w dokumentach gmin miejskich lub miejsko-wiejskich, w których mieszkańców obszarów wiejskich wyróżniono jako osobną grupę uczestników, zwykle w jakiś sposób upośledzoną w dostępie do instytucji kulturalnych w porównaniu z mieszkańcami miast. (W dokumentach gmin wiejskich używaliśmy po prostu ogólnego kodu „mieszkańcy”).

Kategoria **dorosłych** często występowała jako uczestnicy w większym stopniu pożądanym niż rzeczywiści. Częstym motywem wielu diagnoz, zwłaszcza tych przeprowadzonych na zlecenie domów kultury i skupionych na ich działalności, okazało się ubolewanie nad zbyt niskim uczestnictwem osób z tej kategorii w stałych zajęciach, spowodowanym najczęściej brakami w ofercie lub niewielką ilością wolnego czasu. W związku z tym instytucje starają się opracować różnorodne strategie dotarcia do dorosłych, np. przez ich dzieci („Zazwyczaj rodzice odprowadzają swe pociechy na zajęcia, po czym do końca zajęć czekają na nie. Być może zechcieliby w tym czasie uczestniczyć w zajęciach, jeśli takowe zostałyby dla nich zorganizowane”). Inna strategia przyciągnięcia dorosłych polega na organizowaniu form aktywności kulturalnej przeznaczonych dla całych **rodzin**.

Uwagę zwraca stosunkowo niewielka częstość występowania kategorii **twórców**. Może się to wiązać z zawężonym zakresem dużej części dokumentów, które zamiast diagnozować stan kultury w gminie, a więc również poziom oddolnej, spontanicznej twórczości, *de facto* oceniają jakość relacji między instytucjami kultury a „biernymi” adresatami ich oferty (tzn. osobami, które same „nie tworzą”, a w kontakcie z twórczością innych polegają na pośrednictwie instytucji). Wymieniając kategorię twórców, najczęściej nie wskazywano zresztą konkretnych osób czy grup artystycznych działających w danej gminie, lecz wymieniano całą kategorię jako partnerów instytucji kultury lub adresatów ich działań („wspieranie lokalnych twórców”).

Tylko sporadycznie (w trzech przypadkach – po jednym z każdego województwa) jako osobną kategorię uczestników kultury wymieniono członków **mniejszości etnicznych** (Romów, Ukraińców i „mniejszości ogółem”), wspominając zarówno o współtworzeniu przez nie „zasobów kulturowych” i wielokulturowość gminy, jak i o potrzebie skierowania do nich specjalnych działań kulturalnych.

Różnice w rozkładzie poszczególnych kodów według typów gmin najczęściej nie były na tyle duże, by można na tej podstawie pokusić się o jakiegokolwiek wnioski. Warto jednak zauważyć, że – podobnie jak w wielu innych obszarach – niemal każdy kod najczęściej występował w dokumentach gmin małomiejskich.

Tabela 4.5. Zasoby uczestników kultury w dokumentach diagnostycznych według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓLEM (N=57)
wysoki poziom zaangażowania społ.	20,0	23,5	31,3	28,6	26,3
silna tradycja i tożsamość lokalna	10,0	23,5	31,3	28,6	24,6
wysoka aktywność kulturalna	0,0	35,3	18,8	35,7	24,6
rozwinięte potrzeby kulturalne	0,0	17,6	18,8	21,4	15,8
duża ilość wolnego czasu	0,0	23,5	12,5	14,3	14,0
umiejętność korzystania z nowych mediów	20,0	11,8	12,5	14,3	14,0
silne sieci społeczne	20,0	5,9	12,5	21,4	14,0
silni lokalni liderzy	0,0	11,8	18,8	14,3	12,3
duża wiedza i umiejętności	0,0	11,8	0,0	14,3	7,0
wielokulturowość	0,0	11,8	6,3	7,1	7,0
wysoka zamożność	10,0	0,0	12,5	0,0	5,3
dobra sytuacja demograficzna	0,0	5,9	6,3	7,1	5,3
dobrze wykształcenie	0,0	0,0	6,3	0,0	1,8

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Zasobom uczestników kultury nie poświęcono w dokumentach szczególnej uwagi – trzy najliczniejsze kategorie wystąpiły w około jednej czwartej dokumentów, pozostałe wskazywano najwyżej kilkukrotnie. Ze wspomnianych trzech kategorii dwie pierwsze – **wysoki poziom zaangażowania społecznego** i **silna tradycja i tożsamość lokalna** – można traktować jako wskaźniki jakości wspólnoty lokalnej w danej gminie (mniej licznie wystąpiły dwa kolejne kody, które dotyczą tego samego obszaru – **silne sieci społeczne**, które jednak często dotyczyły sieci opartych na kapitale „wiążącym”, rodzinno-sąsiedzko-towarzyskim, i **silni lokalni liderzy**). Trzeci z najczęściej występujących kodów to **wysoka aktywność kulturalna** – kodowaliśmy nim wszystkie wzmianki o chętnym uczestniczeniu w różnych formach aktywności kulturalnej w gminie. (Nieco inne pole znaczeniowe ma kolejny kod – **rozwinięte potrzeby kulturalne** – który nie dotyczy częstości zachowań, ale oceny „poziomu” kulturalnego mieszkańców).

Stosunkowo rzadko jako zasób pozwalający na szersze uczestnictwo w kulturze wymieniano **dużą ilość wolnego czasu** – być może dlatego, że jest to zasób „przezroczysty”, ujawniający się na dobrą sprawę dopiero wtedy, kiedy zaczyna go brakować (zob. Tabela 4.6. i jej omówienie). Inne zasoby tradycyjnie kojarzone z większymi możliwościami uczestniczenia w instytucjonalnym życiu kulturalnym – **wysoka zamożność** i **dobrze wykształcenie** – wymieniano tylko sporadycznie, podobnie jak kolejny zasób indywidualny – **dużą wiedzę i umiejętności**. Ważniejsza okazała się **umiejętność korzystania z nowych mediów**, co odzwierciedla przemianę w kulturze, pozwalającą na ominięcie pewnych barier geograficznych czy finansowych pod warunkiem uzyskania „biegłości cyfrowej”.

Listę zasobów uczestników uzupełniają dwie kategorie dotyczące całej społeczności lokalnej – **wielokulturowość** i **dobra sytuacja demograficzna** (a więc przede wszystkim duży odsetek młodych ludzi i dodatnie saldo migracji). Wystąpiły one jednak tylko w

pojedynczych przypadkach, co odzwierciedla może nie tyle niewielką wagę tych zasobów, ile po prostu rzadkość ich występowania w dosyć homogenicznym i starzejącym się społeczeństwie polskim.

Tabela 4.6. Ograniczenia uczestników kultury w dokumentach diagnostycznych według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓŁEM (N=57)
mała ilość wolnego czasu	20,0	23,5	37,5	21,4	26,3
niska zamożność	10,0	35,3	31,3	14,3	24,6
mało rozwinięte potrzeby kulturalne	20,0	23,5	37,5	14,3	24,6
niski poziom zaangażowania społ.	0,0	17,6	31,3	42,9	24,6
niska aktywność kulturalna	0,0	23,5	43,8	21,4	24,6
słabe sieci społeczne	20,0	17,6	18,8	7,1	15,8
bariery mentalne	0,0	29,4	12,5	0,0	12,3
wykluczenie cyfrowe	0,0	23,5	12,5	0,0	10,5
słaba tożsamość lokalna	0,0	11,8	18,8	7,1	10,5
problemy zdrowotne	10,0	11,8	12,5	0,0	8,8
zła sytuacja demograficzna	0,0	5,9	18,8	0,0	7,0
brak lokalnych liderów	20,0	5,9	0,0	0,0	5,3
słabe wykształcenie	0,0	5,9	6,3	0,0	3,5

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

W zestawieniu ograniczeń najciekawsze są przesunięcia w stosunku do listy zasobów. Najczęściej wymienianym ograniczeniem okazała się **mała ilość wolnego czasu**, następnie – z taką samą częstością – **niska zamożność**, **mało rozwinięte potrzeby kulturalne**, **niski poziom zaangażowania społecznego** i **niska aktywność kulturalna**. Jak widać, z pierwszych pięciu ograniczeń aż cztery mają charakter *stricte* indywidualny, podczas gdy w zestawieniu zasobów dwa najczęściej wymieniane dotyczyły raczej zjawisk z poziomu wspólnoty. Wskaźniki kapitału społecznego ogólnie częściej przywoływano w kontekście zasobów niż ograniczeń, chociaż różnica nie jest aż tak duża. W przypadku wskaźników indywidualnych sytuacja jest odwrotna – częściej pisano o nich jako o ograniczeniach (dotyczy to również sfery zdrowia, które w ogóle nie pojawiało się jako zasób). Warto też odnotować inne ograniczenie, które sytuowano na poziomie psychiki jednostek, ale uwarunkowanej kulturowo – **bariery mentalne**, dotyczące przede wszystkim fałszywych wyobrażeń na temat pewnych form aktywności kulturalnej, np. jako „elitarnych”, i związanej z tym niechęci do uczestniczenia w nich na zasadzie: „to nie dla mnie”.

Kategorie ograniczeń nie występowały tak często, by ich rozkład według typów gmin można było interpretować bez zastrzeżeń, ale większość z nich wyraźnie częściej występowała w dokumentach gmin małomiejskich i gmin miast powiatowych. Znaczącym wyjątkiem jest **niski poziom zaangażowania społecznego** – ten kody najczęściej wystąpił w dokumentach gmin wiejskich, co w dużej mierze odpowiada rytualnym narzekaniom organizatorów życia kulturalnego, że ludziom „nie chce się nic wspólnie zrobić”. Jednak

ograniczenia takie jak **niska zamożność, mało rozwinięte potrzeby kulturalne i niska aktywność kulturalna** pojawiały się w dokumentach gmin wiejskich wyraźnie rzadziej niż w gminach małomiejskich, co prawdopodobnie wskazuje nie tyle na różnice w sytuacji rzeczywistej, ile na odmienne oczekiwania wobec uczestników kultury, którym w miastach po prostu „wyżej zawieszona jest poprzeczkę” (i w związku z tym rejestruje ograniczenia nie pozwalające jej przeskoczyć).

Kolejna ogólna kategoria to **opinie uczestników**. Wyszczególnione w jej obrębie kody dotyczą stosunku uczestników do rozmaitych aspektów działalności instytucji kultury w gminie. W dokumentach pojawiały się, rzecz jasna, również opinie na inne tematy, np. dotyczące cech samych uczestników, ale te kodowaliśmy przy użyciu kodów z kategorii „zasoby i ograniczenia”. Zakodowanych opinii nie podzieliliśmy na pozytywne i negatywne, ponieważ często okazywało się to niemożliwe (kiedy dana opinia była zbyt ambiwalentna) lub wymagałoby naszej arbitralnej decyzji (np. w zestawieniach odpowiedzi na ankiety, w których podawano same rozkłady procentowe, musielibyśmy sami wyznaczyć progi „pozytywnych” i „negatywnych” wyników).

Interpretując wyniki, należy przede wszystkim pamiętać, że częstość występowania poszczególnych kodów nie musi odzwierciedlać rzeczywistej ważności poszczególnych aspektów działania instytucji w oczach uczestników, ponieważ często „opiniowali” oni po prostu te aspekty, o które ich bezpośrednio zapytano, i to w dosyć ograniczonej formie (większość badań ankietowych opierała się na kwestionariuszu z pytaniami zamkniętymi, często z prośbą o zaznaczenie odpowiedzi na skali). Pokazuje to natomiast niewątpliwie, jak konceptualizują najważniejsze aspekty działania instytucji sami realizatorzy badań i autorzy dokumentów diagnostycznych.

Tabela 4.7. Opinie uczestników w dokumentach diagnostycznych według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓŁEM (N=57)
oferta ogółem	40,0	41,2	50,0	50,0	45,6
atrakcyjność imprez kulturalnych	30,0	29,4	25,0	35,7	29,8
stan infrastruktury	10,0	23,5	37,5	28,6	26,3
informacja i promocja	0,0	17,6	43,8	0,0	17,5
jakość usług kulturalnych	10,0	17,6	18,8	14,3	15,8
kadra instytucji	0,0	11,8	6,3	7,1	7,0
ceny imprez/usług	0,0	11,8	6,3	7,1	7,0
atmosfera w instytucji	10,0	5,9	12,5	0,0	7,0
wizja działalności instytucji	0,0	11,8	6,3	0,0	5,3
terminy i godziny zajęć	0,0	5,9	12,5	0,0	5,3
współpraca instytucji z mieszkańcami	0,0	0,0	12,5	0,0	3,5
współpraca między instytucjami	0,0	5,9	6,3	0,0	3,5

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Opinie uczestników najczęściej przybierały dosyć ogólną formę, co, rzecz jasna, wynikało w dużej mierze z zadawanych pytań – o ocenę „zorganizowanych form spędzania czasu wolnego w gminie”, „oferty kulturalnej”, „życia kulturalnego” itp. Wszystkie tego typu opinie zaznaczaliśmy kodem **oferta ogółem**, który wystąpił niemal w połowie wszystkich przypadków. Opinie na temat poszczególnych aspektów działalności instytucji pojawiały się wyraźnie rzadziej i dotyczyły przede wszystkim **atrakcyjności imprez i stanu infrastruktury**. W tym pierwszym wypadku szczegółowość opinii również pozostawia wiele do życzenia – badanych zwykle proszono o ocenę atrakcyjności imprez w gminie w ogóle lub wszystkich imprez organizowanych przez daną instytucję, a dużo rzadziej – o ocenę konkretnej imprezy lub imprez.

Poza wspomnianymi kategoriami w miarę często oceniano tylko działalność instytucji w zakresie **informacji i promocji** oraz **jakość usług kulturalnych**, czyli stałych form działalności. Pozostałe kategorie opinii wystąpiły tylko sporadycznie. Znamienne jest zwłaszcza to, że listę zamykają dwa kody dotyczące „sieciowego” charakteru działalności instytucji – ich **współpracy z innymi instytucjami** oraz **współpracy z mieszkańcami** (a więc tego, jak często czuli się oni podmiotami lub współtwórcami instytucjonalnej działalności kulturalnej w gminie). O te aspekty praktycznie nie pytano lub – jeśli tego typu opinie pojawiły się spontanicznie – nie poświęcono im miejsca w dokumentach diagnostycznych.

Rozkład częstości występowania kodów według typu gminy nie daje jednoznacznego obrazu, ale warto zauważyć szczególny nacisk na informację i promocję w dokumentach gmin małomiejskich. Troska o skuteczne „dotarcie do potencjalnych uczestników” może wynikać z poczucia, że główną barierą uczestnictwa w takich gminach jest właśnie niedostateczna „widoczność” poszczególnych elementów oferty – w odróżnieniu od większych ośrodków miejskich, gdzie poszczególne instytucje działają w szerszej skali i z większym rozmachem, ale też od wsi, gdzie działania kulturalne są znane mieszkańcom dzięki przeciwnemu efektowi „małej skali” („gmina jest mała i wszyscy wiedzą, co się w niej dzieje”).

W dokumentach kodowaliśmy również **oczekiwania uczestników** wobec instytucji kulturalnych działających w gminie, które – w odróżnieniu od opinii – dotyczyły wizji pożądanego stanu przyszłego, a nie oceny stanu obecnego. (Rzecz jasna, w konkretnych wypowiedziach ta granica mogła się niekiedy zacierać). Oczekiwania również najczęściej wyrażano w formie odpowiedzi na pytania ankietowe („W jakiego rodzaju zajęciach w domu kultury chętnie wzięłoby Pan(Pani) udział?”) albo podsumowanych w dokumencie wypowiedzi udzielonych podczas wywiadów czy fokusów. Formy wyrażania oczekiwań miały nieco bardziej otwarty charakter niż w wypadku opinii, ale one również – jak widać w zacytowanym przykładzie – często były ograniczone przez sferę, o którą pytali realizatorzy badań (pożądane rodzaje imprez lub usług kulturalnych, oczekiwane usprawnienia organizacyjne itp.), więc nie należy ich traktować jako odzwierciedlenia „spontanicznej” hierarchii spraw ważnych dla uczestników.

Tabela 4.8. Oczekiwania uczestników kultury w dokumentach diagnostycznych według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓŁEM (N=57)
organizacja imprez kulturalnych	30,0	47,1	43,8	42,9	42,1
poprawa infrastruktury i wyposażenia	20,0	23,5	25,0	50,0	29,8
nowe miejsca aktywności kulturalnych	20,0	23,5	25,0	35,7	26,3
organizacja usług kulturalnych	10,0	17,6	37,5	28,6	24,6
program/oferta ogółem	10,0	17,6	12,5	28,6	17,5
informacja i promocja	0,0	11,8	25,0	7,1	12,3
współpraca z mieszkańcami/twórcami	0,0	11,8	25,0	7,1	12,3
zmiana cen imprez/usług	0,0	11,8	12,5	7,1	8,8
zatrudnienie lub doszkolenie kadr	0,0	0,0	12,5	14,3	7,0
usprawnienia organizacyjne	0,0	5,9	6,3	7,1	5,3
współpraca z innymi instytucjami	0,0	0,0	12,5	0,0	3,5

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Najczęściej formułowane oczekiwania dotyczyły albo programowych aspektów działania instytucji, albo „twardych” działań materialnych. Zdecydowanie najczęściej wyrażano oczekiwanie **organizacji imprez kulturalnych**, rzadziej zaś **organizacji usług kulturalnych**, a więc bardziej regularnych form działalności kulturalnej. Oczekiwania dotyczące programowych aspektów działalności instytucji nierzadko przybierały też formę niesprecyzowaną („poszerzenie oferty kulturalnej w gminie”) – w takich wypadkach używaliśmy kodu **program/oferta ogółem**. Z kolei wśród „twardych” oczekiwań znalazły się **poprawa infrastruktury i wyposażenia** instytucji kulturalnych oraz **tworzenie nowych miejsc aktywności kulturalnej** (chodziło o powoływanie do życia nowych placówek lub po prostu tworzenie „miejsc, w których coś by się działo”, co oczywiście w niektórych wypadkach mogło się również wiązać z działaniami infrastrukturalnymi).

Pozostałe oczekiwania występowały zdecydowanie rzadziej i dotyczyły usprawnień w zakresie **informacji i promocji** lub rozmaitych organizacyjnych aspektów działalności instytucji. Stosunkowo rzadko wyrażano oczekiwanie poszerzenia lub poprawy **współpracy instytucji z innymi instytucjami** lub samymi **mieszkańcami**. Jak się przekonamy, jest to o tyle istotne, że same instytucje często stawiają przed sobą właśnie cele związane z różnymi formami współpracy zewnętrznej (zob. Tabela 4.14. i jej omówienie).

Warto również zwrócić uwagę na rozkład kategorii oczekiwań według typu gminy. W wielu kategoriach największy odsetek wystąpień odnotowaliśmy w dokumentach gmin wiejskich, co wiąże się między innymi z popularnością ankiet jako metody badania potrzeb kulturalnych w tych gminach (zob. Tabela 4.1. i jej omówienie). Najbardziej znamieną jest prawdopodobnie różnica pod względem oczekiwań dotyczących poprawy infrastruktury i wyposażenia, które w gminach wiejskich formułowano wyraźnie częściej niż w innych typach gmin; analogiczna, mniej zaznaczona różnica dotyczy tworzenia nowych miejsc aktywności kulturalnej. Świadczy to o tym, że w opinii mieszkańców wsi (i twórców tamtejszych diagnoz) recepta na poprawę stanu życia kulturalnego nadal w dużej mierze polega na

doinwestowaniu „bazy”, podczas gdy w innych typach gmin bada się i formułuje raczej oczekiwania odnośnie do programu.

Tabela 4.9. Działania uczestników kultury w dokumentach diagnostycznych według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓŁEM (N=57)
korzystanie z usług zorganizowanych	40,0	58,8	31,3	57,1	47,4
udział w imprezach zorganizowanych	50,0	47,1	31,3	35,7	40,4
organizacja imprez kulturalnych	20,0	17,6	25,0	28,6	22,8
twórczość amatorska	20,0	23,5	31,3	7,1	21,1
organizacja miejsc aktywności kulturalnej	10,0	11,8	25,0	14,3	15,8
organizacja usług kulturalnych	10,0	11,8	6,3	21,4	12,3
twórczość profesjonalna	20,0	5,9	18,8	0,0	10,5

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne

Kolejny obszar kodowania dotyczył działań podejmowanych przez uczestników kultury. Nie jest zaskoczeniem, że najczęściej wspominano o działaniach odbywających się w kontekście instytucjonalnym – **korzystaniu z usług zorganizowanych i udziale w imprezach zorganizowanych**. Częstość występowania tego pierwszego kodu wynika między innymi z tego, że zaznaczaliśmy nim również wszystkie odniesienia do liczby czytelników bibliotek i wypożyczeń, obecne w wielu dokumentach, zwłaszcza w gminach wiejskich. Oprócz tego kod ten obejmował uczestnictwo we wszelkiego rodzaju regularnych zajęciach w domach kultury i świetlicach, zajęciach pozalekcyjnych w szkołach i tym podobnych. O uczestnictwie w imprezach pisano zazwyczaj albo w postaci zestawienia danych statystycznych, albo podsumowania odpowiedzi na pytania ankietowe o popularność wszystkich lub określonych imprez w gminie. Zdarzało się też jednak, że wymieniano raczej kategorie osób uczestniczących niż ich liczbę („W wydarzeniach kulturalnych o masowym charakterze biorą najczęściej udział rodziny z dziećmi oraz młodzież gimnazjalna lub licealna”).

Pozostałe kody, dotyczące działań podejmowanych przez uczestników bez udziału instytucji lub tylko przy ich wsparciu (zapewnienie lokalu, sprzętu grającego, pomoc merytoryczna), występowały dużo rzadziej. Spośród nich na czoło wysuwa się samodzielna **organizacja imprez kulturalnych** – przede wszystkim różnego rodzaju festynów i pikników sąsiedzkich, koncertów, gier terenowych. Rzadziej wspominano o **tworzeniu miejsc aktywności kulturalnej**, które zazwyczaj oznaczało tymczasowe „zagospodarowanie” ogólnodostępnej przestrzeni publicznej, niemal w ogóle nie wymieniano natomiast tworzenia miejsc przeznaczonych na stałą działalność kulturalną. **Organizacja usług kulturalnych** pojawiała się w kontekście działalności lokalnych grup pasjonatów (np. klub gier planszowych, amatorskie zajęcia muzyczne) lub stowarzyszeń i fundacji (organizacja zajęć dla dzieci).

Na osobne omówienie zasługują dwa kody dotyczące **twórczości uczestników** – amatorskiej lub profesjonalnej (dokumenty zwykle nie pozwalały stwierdzić, czy czerpano z niej dochody, więc kierowaliśmy się głównie kontekstem). Jak widać, twórczości w żadnej z

tych odmian nie poświęcono w dokumentach szczególnej uwagi, co zgadza się z uwagami dotyczącymi kategorii „twórcy” wśród uczestników kultury (zob. Tabela 4.4. i jej omówienie), Co więcej, o twórczości często wspomniano w kontekście instytucjonalnym, np. grupy malarek-amateerek działającej przy akademii seniora. Tylko sporadycznie starano się rozpoznać twórczy potencjał osób działających bez żadnego związku z instytucjami.

4.3.4. Instytucje kultury

Kolejną nadrzędną kategorię organizującą drzewo kodów stanowiły **instytucje kultury**, przy czym – jak już wspomnieliśmy – kody z tej kategorii mogły się nakładać na kody dotyczące uczestników (np. w ich wypowiedziach oceniających mocne lub słabe strony instytucji). Na wstępie warto się przyjrzeć temu, jakie typy instytucji wymieniano w kontekście działalności kulturalnej.

Tabela 4.10. Instytucje kultury i związane z kulturą w dokumentach diagnostycznych według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓLEM (N=57)
domy/centra kultury	60,0	88,2	81,3	64,3	75,4
biblioteki	70,0	76,5	75,0	78,6	75,4
organizacje pozarządowe	50,0	64,7	68,8	50,0	59,6
samorząd gminny	50,0	52,9	56,3	35,7	49,1
szkoły nieartystyczne	20,0	41,2	68,8	50,0	47,4
muzea, izby pamięci, skanseny	30,0	64,7	43,8	35,7	45,6
Kościół katolicki	10,0	29,4	43,8	42,9	33,3
świątlice	0,0	29,4	31,3	42,9	28,1
orkiestry i zespoły muzyczne i taneczne	10,0	29,4	18,8	21,4	21,1
teatry	30,0	17,6	31,3	0,0	19,3
galerie sztuki	20,0	17,6	31,3	0,0	17,5
szkoły muzyczne, artystyczne	20,0	23,5	18,8	7,1	17,5
firmy ("niekulturalne")	0,0	17,6	31,3	14,3	17,5
kina	30,0	17,6	18,8	0,0	15,8
klubokawiarnie	10,0	5,9	37,5	7,1	15,8
uczelnie wyższe	40,0	11,8	0,0	0,0	10,5
kluby seniora	20,0	11,8	12,5	0,0	10,5
puby, kluby taneczne i dyskoteki	0,0	17,6	6,3	0,0	7,0
samorząd powiatowy	0,0	17,6	6,3	0,0	7,0
inne Kościoły	0,0	0,0	18,8	0,0	5,3
samorząd wojewódzki	0,0	5,9	6,3	0,0	3,5

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Lista typów instytucji ani rozkład częstości ich występowania w dokumentach nie przyniosły większych zaskoczeń. Zdecydowanie najczęściej wymieniano **domy kultury** i

biblioteki, w wielu przypadkach wręcz utożsamiane z działalnością kulturalną w gminie *tout court* („Organizacją życia kulturalnego w gminie zajmuje się Gminny Ośrodek Kultury”). Oprócz tej dwójki z instytucji *stricte* kulturalnych rzeczywiście często wymieniano tylko **muzea, izby pamięci i skanseny**, co wskazuje, że na tych trzech typach kończy się lista instytucji „powszechnych”. Z instytucji „okołokulturalnych” wysokie miejsce zajął – co nie powinno zaskakiwać – **samorząd gminny**, a zaraz za nim uplasowały się **szkoły nieartystyczne**. Oprócz tego w dokumentach często wspomniano o **organizacjach pozarządowych**, zwykle jako o współorganizatorach działań kulturalnych lub wykonawcach zadań zleconych gminie. Uwagę zwraca też silna obecność **Kościoła katolickiego**, najwyraźniejsza w dokumentach gmin małomiejskich i wiejskich.

Firmy „niekulturalne” (a więc działające w branżach innych niż kultura i rozrywka) w miarę często pojawiały się tylko w dokumentach gmin małomiejskich, głównie w kontekście sponsorowania działań instytucji samorządowych. Sporadycznie wymieniano **klubokawiarnie** – co ciekawe, wcale nie w dokumentach miast na prawach powiatu, z którymi ostatnio się kojarzą, ale w dokumentach gmin małomiejskich. Z kolei **puby, kluby taneczne i dyskoteki** na dobrą sprawę znalazły się poza obrębem „kultury” w rozumieniu autorów badanych dokumentów.

Pierwszą z przedmiotowych kategorii kodowych dotyczących instytucji były ich **zasoby** ułatwiające im działalność kulturalną lub podnoszące jej poziom.

Tabela 4.11. Zasoby instytucji kulturalnych w dokumentach diagnostycznych według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓLEM (N=57)
atrakcyjna oferta	50,0	35,3	62,5	35,7	45,6
dobra infrastruktura	20,0	23,5	43,8	35,7	31,6
dobra marka/renoma	20,0	23,5	31,3	14,3	22,8
duża liczba instytucji kult.	30,0	11,8	18,8	14,3	17,5
profesjonalna kadra	0,0	11,8	37,5	7,1	15,8
rozwinięta sieć kontaktów i partnerów	0,0	17,6	25,0	14,3	15,8
bogate fundusze	0,0	17,6	18,8	0,0	10,5
właściwa wizja działalności	10,0	5,9	18,8	7,1	10,5
dobra lokalizacja	10,0	5,9	0,0	21,4	8,8
wiedza/know-how	0,0	0,0	18,8	7,1	7,0
skuteczna polityka promocyjna	0,0	0,0	18,8	7,1	7,0

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

W zbadanych dokumentach stosunkowo rzadko wspomniano o zasobach instytucji ułatwiających im działalność kulturalną albo podnoszących jej poziom. Najczęściej jako zasób wymieniano **program/ofertę**, opisując ją jako „bogata”, „atrakcyjną”, „zróżnicowaną” itp. W drugiej kolejności – ale już wyraźnie rzadziej – wskazywano **infrastrukturę**, a w trzeciej – **dobrą markę/renomę** instytucji. Pozostałe kody wystąpiły co najwyżej kilkakrotnie, co świadczy albo o niedostatku opisywanych przez nie zasobów w

poszczególnych gminach, albo o tym, że są one w dużej mierze nieistotne lub „przezroczyste” dla autorów dokumentów.

Warto zwrócić uwagę, że zdecydowana większość kategorii zasobów najczęściej występowała w dokumentach gmin małomiejskich, a niektóre – jak **profesjonalną kadrę kadrowe** – dostrzegano niemal wyłącznie w tego typu gminach. Z kolei w gminach wiejskich trzykrotnie za zasób uznano **dobrą lokalizację** instytucji kulturalnych, na którą w innych typach gmin nie zwrócono szczególnej uwagi.

Tabela 4.12. Ograniczenia instytucji kulturalnych w dokumentach diagnostycznych według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓŁEM (N=57)
slaba oferta	50,0	58,8	62,5	57,1	57,9
brak działań informacyjnych i promocyjnych	30,0	52,9	68,8	42,9	50,9
brak infrastruktury/słaba infrastruktura	20,0	52,9	68,8	42,9	49,1
brak albo mała liczba instytucji kult.	40,0	35,3	37,5	57,1	42,1
brak funduszy	20,0	47,1	43,8	28,6	36,8
błędna wizja działalności	10,0	41,2	50,0	7,1	29,8
slaba sieć kontaktów i partnerów	10,0	23,5	43,8	21,4	26,3
kiepska lokalizacja	10,0	17,6	18,8	21,4	17,5
braki kadrowe	10,0	11,8	6,3	28,6	14,0
niedogodne godziny otwarcia	10,0	11,8	6,3	14,3	10,5
biurokracja	10,0	5,9	18,8	0,0	8,8
nieefektywna dystrybucja funduszy	10,0	5,9	12,5	0,0	7,0
rywalizacja między instytucjami	10,0	0,0	6,3	0,0	3,5

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.
Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Już pierwszy rzut oka na zestawienie ograniczeń pokazuje, że wspomniano o nich zdecydowanie częściej niż o zasobach – zarówno ogólnie, jak i w odniesieniu do poszczególnych kategorii. To, co wymieniano jako największe atuty instytucji – **oferta** i **infrastruktura** – jeszcze częściej okazywało się ich ograniczeniami. Wśród głównych ograniczeń znalazł się też **brak działań informacyjnych i promocyjnych**, którego „lustrzany” odpowiednik – skuteczna polityka promocyjna – nie był często wymienianym zasobem. Z innych kategorii warto zwrócić uwagę na **błędny widok działalności** – tym kodem zaznaczaliśmy wszystkie wzmianki o tym, że dana instytucja nie tyle ma ubogą ofertę kulturalną, ile błędnie rozpoznaje potrzeby, zainteresowania czy możliwości uczestników i stawia na „niewłaściwe” typy działań kulturalnych (np. kładzie zbyt silny nacisk na imprezy lub na działalność komercyjną). Kategoria ta całkiem często występowała w dokumentach gmin miast powiatowych i gmin małomiejskich, natomiast tylko śladowo w dokumentach miast na prawach powiatu i gmin wiejskich. W tych ostatnich z kolei częściej niż w innych typach wspomniano o **braku lub małej liczbie instytucji kulturalnych** oraz **brakach kadrowych**. Można więc powiedzieć, że „brak wizji” jest problemem w pewnym sensie

luksusowym, uwidaczniającym się wówczas, gdy mniej dokuczliwe są bardziej elementarne ograniczenia. W przypadku wielkich miast rzadkość występowania tego kodu mogła z kolei wynikać z tego, że w dużej mierze przerobiono już w nich lekcję „nowych kierunków działalności kulturalnej”, która w mniejszych ośrodkach wciąż pozostaje do odrobienia.

Podobnie jak w wypadku zasobów instytucji, również ograniczenia najczęściej wymieniano w dokumentach gmin małomiejskich. Jak pamiętamy, przodowały one również pod względem częstości określania zasobów i ograniczeń uczestników. Prowadzi to do wniosku, że to właśnie w tych gminach tworzono dokumenty najbardziej szczegółowo rozpatrujące główne czynniki sprzyjające działalności kulturalnej lub ją utrudniające.

Istotnych informacji dostarczają kategorie **ogólnych celów instytucji**. Dotyczyły one najogólniej sformułowanych celów i zadań, często wpisanych w „misję” danej instytucji. Pozwalają one zrekonstruować języki, jakimi opisywano relację instytucje – uczestnicy, a zwłaszcza określić, jak duży stopień samodzielności lub sprawczości przypisywano *implicite* tym drugim. Oczywiście, nie ma tu mowy o zupełnie rozłącznych dyskursach, ponieważ wymienione niżej kategorie – nawet z pozoru rozbieżne – często współwystępowały w tych samych dokumentach. Wynika to w dużej mierze z odtwórczego charakteru odpowiednich fragmentów, często przepisanych wprost ze statutów różnych instytucji z danej gminy, które mogły akurat posługiwać się odmiennymi językami. Niemniej cała lista kategorii pokazuje zakres zróżnicowania pod tym względem, a częstość ich występowania w poszczególnych typach gmin wydaje się nie całkiem przypadkowa.

Tabela 4.13. Cele ogólne instytucji kulturalnych w dokumentach diagnostycznych gmin według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓŁEM (N=57)
zaspokojenie potrzeb kulturalnych	40,0	76,5	56,3	35,7	54,4
zwiększenie uczestnictwa w kulturze	20,0	58,8	50,0	35,7	43,9
świadczenie usług kulturalnych	30,0	41,2	50,0	21,4	36,8
rozpoznawanie potrzeb kulturowych	30,0	41,2	25,0	35,7	33,3
pomoc w rozwijaniu zainteresowań	30,0	17,6	31,3	21,4	24,6
organizacja czasu wolnego	0,0	11,8	37,5	28,6	21,1
rozwijanie potrzeb kulturalnych	10,0	11,8	12,5	7,1	10,5
upowszechnianie kultury	10,0	5,9	18,8	0,0	8,8

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Najbardziej paternalistyczny model relacji między instytucjami a uczestnikami oddaje kategoria **organizacji czasu wolnego** (sformułowanie to zastępowano niekiedy „zagospodarowaniem czasu wolnego”). Paternalizm polega na wpisaniu w tę formułę ujęciu uczestników jako niezdolnych do samodzielnego organizowania sobie czasu, przynajmniej w „pożyteczny”, wartościowy lub społecznie akceptowalny sposób. Jak łatwo się domyślić, kategorię tę często odnoszono do dzieci i nastolatków, szczególnie w kontekście zapobiegania ich demoralizacji („organizowanie i finansowanie form spędzania wolnego czasu dla dzieci z

rodzin zagrożonych patologią”). Co znamienne, występowała ona głównie w dokumentach gmin małomiejskich i wiejskich, niemal w ogóle nie pojawiała się natomiast w dokumentach gmin miast powiatowych, a w ogóle – w dokumentach miast na prawach powiatu. Do dyskursu silnie „odgórnego” i hierarchicznego można też zaliczyć kategorie **zwiększania uczestnictwa w kulturze** i **upowszechniania kultury** (czasem z przymiotnikiem – „wysokiej”, „artystycznej” itd.), w których znowu instytucjom kulturalnym przypada rola „niosących kaganek” między biernych (nie)uczestników. Ta druga kategoria występowała jedna znacznie rzadziej, co może świadczyć o tym, że należy do odchodzącego języka mówienia o działalności kulturalnej.

Nieco mniej paternalistyczny wydaje się język **potrzeb kulturalnych**, które trzeba **zaspokoić**, a wcześniej – **rozpoznać**. Przyznaje on uczestnikom silniejszą pozycję niż w dyskursie „organizowania czasu wolnego”, w którym stanowią *tabula rasa* do zapisania. Konieczność uwzględniania istniejących potrzeb i dostosowywania się do nich stawia instytucje raczej w roli „usługodawców” niż „upowszechniaczy kultury”. Odbiega od tego tylko kategoria **rozwijania potrzeb kulturalnych**, milcząco przyznająca instytucjom kompetencje decydowania, które potrzeby warto rozwijać. Występowała ona jednak zdecydowanie rzadziej.

Kategorie w największym stopniu upodmiotowiające uczestników to **świadczenie usług kulturalnych** (wyrażająca wprost to, co w kategorii zaspokajania potrzeb jest zawarte najwyżej *implicite*) i **pomoc w rozwijaniu zainteresowań**, przewidująca dla instytucji rolę pomocnika udostępniającego środki materialne i opiekę merytoryczną, a nie decydującego o kierunku rozwoju. Co ciekawe, w tej ostatniej – „postępowej” – kategorii nie zauważyliśmy istotnego zróżnicowania według typów gmin, co może świadczyć o tym, że wielu autorów nie zauważa rozbieżności między tym a innymi sposobami definiowania roli instytucji.

W odróżnieniu od celów ogólnych **cele szczegółowe** dotyczyły konkretnych aspektów działania instytucji – zarówno programowych, jak i organizacyjnych czy materialnych. Ponieważ duża część badanych dokumentów miała charakter strategii rozwoju gminy lub lokalnych planów rozwoju, siłą rzeczy wyznaczano w nich liczne cele strategiczne, formułowano plany i informowano o projektach już przeznaczonych do realizacji. Poniższe kody obejmowały wszystkie te przypadki.

Tabela 4.14. Cele szczegółowe instytucji kulturalnych w dokumentach diagnostycznych gmin według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓLEM (N=57)
cele informacyjne i promocyjne	30,0	64,7	75,0	42,9	56,1
cele infrastrukturalne	30,0	58,8	62,5	57,1	54,4
organizacja imprez kulturalnych	20,0	58,8	56,3	50,0	49,1
organizacja usług kulturalnych	10,0	41,2	37,5	35,7	33,3
współpraca z innymi instytucjami	30,0	23,5	43,8	35,7	33,3
współpraca z mieszkańcami/twórcami	20,0	23,5	50,0	21,4	29,8
współpraca z organizacjami pozarządowymi	20,0	23,5	37,5	21,4	26,3
pozyskiwanie środków finansowych	0,0	17,6	37,5	21,4	21,1

tworzenie produktów kult.	10,0	17,6	25,0	21,4	19,3
zatrudnienie lub doszkolenie kadr	10,0	5,9	37,5	21,4	19,3
tworzenie nowych miejsc aktywności kult.	0,0	23,5	18,8	14,3	15,8
reorganizacja instytucji	0,0	17,6	18,8	14,3	14,0
współpraca z firmami	0,0	5,9	18,8	7,1	8,8

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Co ciekawe, najczęściej nie wymieniano wcale celów programowych, ale **cele informacyjne i promocyjne**, dotyczące konieczności usprawniania komunikacji z potencjalnymi i rzeczywistymi uczestnikami działań kulturalnych, oraz **cele infrastrukturalne**, dotyczące budowy nowych obiektów i remontów już istniejących, zakupu wyposażenia itp. Można powiedzieć, że te dwa rodzaje celów wyznaczają bieguny kontinuum działalności kulturalnej – „miękki” biegun polityki informacyjnej i „twardy” biegun inwestycji materialnych. Spośród celów programowych zdecydowanie częściej wymieniano **organizację imprez** niż **organizację usług kulturalnych**; świadczy to o tym, że „eventowy” model myślenia o kulturze i planowania działalności kulturalnej wciąż dominuje nad modelem „kultury na co dzień”, chociaż trudno uznać je za alternatywne (rozkład według typów gmin nie wskazują, że położenie nacisku na jeden z nich odbywa się kosztem drugiego).

Kolejne kategorie dotyczą współpracy instytucji z różnymi aktorami zewnętrznymi – **innymi instytucjami, mieszkańcami/twórcami i organizacjami pozarządowymi**. Kategorie te są o tyle istotne, że pokazują możliwości otwierania się instytucji na zewnątrz i korzystania z zewnętrznych zasobów lub dzielenia się decyzyjnością. Ponownie najbardziej rozbudowane okazały się tu dokumenty gmin małomiejskich, zwłaszcza pod względem współpracy z mieszkańcami. Zdecydowanie rzadziej wspomniano za to o **współpracy z firmami**. Wśród pozostałych kategorii znalazły się trzy organizacyjne aspekty działania instytucji (**pozyskiwanie środków finansowych, zatrudnienie i szkolenie kadr, reorganizacja instytucji**), jeden cel programowy (**tworzenie produktów kulturalnych**, a więc wszelkich trwałych obiektów takich jak książki, albumy, płyty itp.) i ważny cel w postaci **tworzenia nowych miejsc aktywności kulturalnej** (powoływania do życia nowych instytucji lub zagospodarowywania nowych przestrzeni na działalność kulturalną).

Oprócz celów instytucji kodowaniem objęliśmy też ich opisane w dokumentach **działania**, które od celów różniło to, że albo znajdowały się w trakcie realizacji, albo już zostały zrealizowane. Kody z tego obszaru pokazują przede wszystkim, czym autorzy dokumentów chcieli się „pochwalić”, jakie aspekty działalności instytucji wskazywali jako jej atuty, dlatego wiele zakodowanych nimi fragmentów kodowaliśmy również jako zasoby instytucji.

Tabela 4.15. Działania instytucji kulturalnych w dokumentach diagnostycznych gmin według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓLEM (N=57)
organizacja imprez kulturalnych	70,0	52,9	75,0	78,6	68,4
organizacja usług kulturalnych	30,0	47,1	50,0	57,1	47,4
działania informacyjne i promocyjne	20,0	41,2	50,0	28,6	36,8
działania infrastrukturalne	20,0	41,2	25,0	21,4	28,1
inne działania programowe	10,0	35,3	25,0	21,4	24,6
współpraca z mieszkańcami/twórcami	30,0	11,8	31,3	14,3	21,1
tworzenie produktów kulturalnych	20,0	11,8	18,8	28,6	19,3
współpraca z organizacjami pozarządowymi	30,0	11,8	25,0	14,3	19,3
tworzenie nowych miejsc aktywności kult.	10,0	17,6	18,8	21,4	17,5
współpraca z innymi instytucjami	20,0	11,8	12,5	21,4	15,8
współpraca z firmami	0,0	5,9	0,0	7,1	3,5

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

W dokumentach najczęściej wspomniano o działaniach programowych – **organizacji imprez kulturalnych** i (wyraźnie rzadziej) **organizacji usług kulturalnych**. Te dwie kategorie wymieniano częściej jako działania niż jako cele, co może świadczyć o tym, że autorzy dokumentów nie uważali tego obszaru za wymagający szczególnych zmian. Odwrotną relację zaobserwowaliśmy w przypadku dwu kolejnych kategorii – **działań informacyjnych i promocyjnych** oraz **działań infrastrukturalnych**, które wymieniano znacznie rzadziej niż analogiczne cele. Wydaje się, że według autorów to właśnie tu kryją się największe rezerwy, które pozwoliłyby poprawić działalność instytucji i zwiększyć poziom uczestnictwa mieszkańców w instytucjonalnych formach aktywności kulturalnej.

Również w przypadku kategorii dotyczących współpracy instytucji z zewnętrznymi aktorami – **innymi instytucjami, firmami, organizacjami pozarządowymi i mieszkańcami** – widać wyraźnie, że współpraca ta wciąż stanowi w większej mierze postulat niż rzeczywistość: odpowiednie kategorie działań występowały w dokumentach zdecydowanie rzadziej niż odpowiadające im cele. Natomiast – co ciekawe – nie widać analogicznej różnicy w przypadku **tworzenia nowych miejsc aktywności kulturalnej**, które równie często (czy raczej równie rzadko) wymieniano jako cel i jako działanie. Być może w tym przypadku autorów dokumentów hamował realizm – remont istniejącej placówki kulturalnej jest zazwyczaj mniej ambitnym celem niż stworzenie takiej placówki od podstaw.

4.3.5. Korzyści z kultury

Ważnym elementem kodowania okazały się wszystkie odniesienia do spodziewanych korzyści, jakie miała przynieść działalność kulturalna (lub już je przyniosła). Na różne sposoby pokazywały one, że o działalności kulturalnej i uczestnictwie w kulturze często myśli się i pisze nie jako o samoistnym celu czy wartości, lecz jako o narzędziu osiągnięcia innych celów, sytuujących się już poza sferą wąsko pojmowanej kultury. Korzyści te podzieliliśmy

na dwa ogólne obszary – **korzyści ekonomiczne** (kultura przedstawiana jako motor różnorodnie pojmowanego rozwoju ekonomicznego) i **korzyści społeczne** (kultura ujmowana jako czynnik sprzyjający pozytywnym zjawiskom społecznym i hamujący zjawiska negatywne). Interesujące było dla nas zarówno to, jak często wymienia się poszczególne typy korzyści, jak i to, czy współwystępują one w obrębie tych samych dokumentów lub w odniesieniu do tych samych form działalności kulturalnej.

Zdajemy sobie oczywiście sprawę z tego, że wiele sformułowań wyrażających wspomniane korzyści stanowi element urzędniczego lub unijnego żargonu, którego obecność w dokumentach wynika nie tyle z osobistych poglądów autorów, ile z pewnych szablonów pisania (zwłaszcza w przypadku opisu projektów unijnych). Jednak nawet przy tym zastrzeżeniu wyniki kodowania pokazały kilka interesujących prawidłowości.

Tabela 4.16. Ekonomiczne korzyści z działalności kulturalnej w dokumentach diagnostycznych według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓŁEM (N=57)
promocja miasta/gminy	30,0	58,8	56,3	21,4	43,9
rozwój turystyki	0,0	41,2	50,0	7,1	28,1
rozwój gospodarczy	10,0	5,9	31,3	7,1	14,0
tworzenie miejsc pracy	0,0	11,8	18,8	0,0	8,8
podniesienie kwalifikacji zawodowych	0,0	11,8	12,5	0,0	7,0
przyciągnięcie inwestycji	0,0	17,6	0,0	0,0	5,3
inne cele ekonomiczne	0,0	23,5	18,8	0,0	12,3

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Zdecydowanie najczęściej jako korzyść ekonomiczną z działalności kulturalnej wspomniano **promocję miasta/gminy** oraz **rozwój turystyki**. Ta pierwsza kategoria (oprócz różnych sformułowań zawierających „promocję” używano tu też wyrażen typu „budowanie marki kulturalnej”) zapewne również w większości wypadków odnosiła się do działań mających przyciągnąć uczestników działań kulturowych spoza gminy, ale ponieważ nie stwierdzano tego wprost, kodowaliśmy tę kategorię osobno. Warto zauważyć, że ten sposób ujmowania korzyści z kultury występował przede wszystkim w dokumentach gmin miast powiatowych i gmin małomiejskich, natomiast w przypadku rozwoju turystyki w ogóle nie wystąpił w dokumentach miast na prawach powiatu i tylko śladowo w dokumentach gmin wiejskich. Możliwe więc, że w wielkich miastach ten sposób myślenia jest już na tyle „przezroczystry”, że nie wyraża się go wprost, natomiast na wsi szansa na przyciągnięcie turystów upatruje się w czym innym niż w działaniach kulturalnych (którym trudno byłoby osiągnąć potrzebną skalę i rozgłos).

Pozostałe kategorie występowały rzadko, znowu przede wszystkim w dokumentach gmin miast powiatowych i gmin małomiejskich. O **rozwój gospodarczym** wspomniano bardzo ogólnie („podniesienie znaczenia kultury jako czynnika rozwoju społeczno-gospodarczego”) lub wiązano go z rozwojem turystyki. Podobnie było w przypadku **tworzenia miejsc pracy**, które miałyby powstawać głównie w branży obsługi turystów

ściągniętych przez wydarzenia kulturalne. **Podnoszenie kwalifikacji zawodowych** miałyby polegać na przyswajaniu w instytucjach kultury (głównie w ramach edukacji kulturalnej i różnego rodzaju warsztatów) umiejętności i kompetencji „dostosowanych do współczesnego rynku pracy”. Z kolei o **przyciągnięciu inwestycji** wspomniano tylko w trzech dokumentach, ale schemat rozumowania był we wszystkich przypadkach ten sam – bogata oferta kulturalna miałyby stanowić jeden z „miękkich czynników” decydujących o lokalizacji nowych inwestycji (w domyśle: ponieważ wpływa na jakość życia pracowników i w rezultacie na ich wydajność i przywiązanie do firmy).

Tabela 4.17. Społeczne korzyści z kultury w dokumentach diagnostycznych gmin według typu gminy (% dokumentów)

Kod	P (N=10)	MP (N=17)	MM (N=16)	W (N=14)	OGÓŁEM (N=57)
rozwój i integracja społeczności lokalnej	30,0	47,1	56,3	42,9	45,6
poprawa jakości życia	40,0	41,2	43,8	35,7	40,4
wzmocnienie tożsamości lokalnej	10,0	41,2	37,5	28,6	31,6
aktywizacja jednostek i grup	20,0	41,2	31,3	21,4	29,8
zachęta do pozostania lub osiedlenia się	10,0	23,5	12,5	28,6	19,3
przeciwdziałanie wykluczeniu społ.	10,0	23,5	12,5	21,4	17,5
podniesienie poziomu świadomości społ.	0,0	17,6	31,3	0,0	14,0
zapobieganie patologiom i demoralizacji	0,0	17,6	12,5	7,1	10,5
wzmocnienie tożsamości narodowej	0,0	0,0	12,5	0,0	3,5

P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

O korzyściach społecznych z działalności kulturalnej wspomniano znacznie częściej niż o korzyściach ekonomicznych – w dużej mierze dlatego, że były one bezpośrednio wpisane w cele ogólne i operacyjne rozmaitych programów, zwłaszcza unijnych. Najczęściej działalność kulturalną umieszczano w kontekście **rozwój i integracji społeczności lokalnej** oraz **poprawy jakości życia**, a więc dwóch najogólniejszych, a jednocześnie najbardziej „rociągliwych” celów, jakie można realizować za pomocą lokalnej polityki społecznej (nie tylko kulturalnej). Warto zwrócić uwagę, że w wypadku tych dwóch kategorii nie występowało już tak znaczne zróżnicowanie między typami gmin jak przy głównych kategoriach korzyści ekonomicznych. Kolejne często wymieniane korzyści to **wzmocnienie tożsamości lokalnej**, głównie poprzez wykorzystywanie treści i obiektów wpisanych w historię i tradycję społeczności lokalnej, oraz **aktywizacja jednostek i grup**, często towarzysząca rozwojowi i integracji społeczności lokalnej (w tej pierwszej kategorii chodzi bardziej o samo „skłonienie jednostek do działania” niż o tworzenie więzi między nimi).

Inne kategorie występowały znacząco rzadziej lub sporadycznie. Interesująca jest kategoria **zachęty do pozostania lub osiedlenia się** w gminie, operująca nieco podobną logiką jak w przypadku kategorii przyciągnięcia inwestycji w korzyściach ekonomicznych – atrakcyjna oferta kulturalna miałyby stanowić argument przemawiający za związaniem swojego życia z tym, a nie innym miejscem. Spośród pozostałych kategorii zbliżony sens mają **przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu** i **zapobieganie patologiom** i

demoralizacji. W obu chodzi o wykorzystanie działań kulturalnych do zapobiegania negatywnym zjawiskom społecznym, przy czym w pierwszym przypadku chodzi przede wszystkim o tworzenie członkom grup zmarginalizowanych okazji do „wyjścia do ludzi” i nawiązania z nimi interakcji i relacji (dlatego ten kod często nakładał się na „aktywizację jednostek i grup”), natomiast w drugim – głównie o „zagospodarowanie czasu wolnego” młodych ludzi i odciążenie ich w ten sposób od destruktywnych sposobów jego spędzania (picia alkoholu, zażywania narkotyków, przestępczości). Trudno natomiast powiedzieć, co dokładnie kryje się za korzyścią w postaci **podniesienia poziomu świadomości społecznej**, ponieważ zwykle występowało ono jako „goła” formuła bez uszczegółowienia. Listę korzyści społecznych zamyka **wzmocnienie tożsamości narodowej**, które pojawiło się tylko w dwóch dokumentach – autorzy dokumentów przyjęli więc milcząco pewien „podział obowiązków” (lokalnie wzmacnia się przede wszystkim tożsamość lokalną).

Pod względem częstości wskazywania korzyści z kultury postanowiliśmy też porównać dokumenty **gmin z diagnozą** (a więc zarówno dokumenty diagnostyczne, jak i inne zakodowane dokumenty z tych gmin) oraz **gmin bez diagnozy** (a więc wyłącznie dokumenty niediagnostyczne). Chcieliśmy w ten sposób sprawdzić, czy sposoby instrumentalnego myślenia o kulturze różnią się w obu kategoriach gmin.

Tabela 4.18. Korzyści ekonomiczne z działalności kulturalnej w dokumentach gmin z diagnozą i bez diagnozy (% dokumentów)

Kod	Gminy z diagnozą (N=78)	Gminy bez diagnozy (N=58)
promocja miasta/gminy	43,6	36,2
rozwój turystyki	33,3	55,2
rozwój gospodarczy	16,7	20,7
tworzenie miejsc pracy	11,5	8,6
podniesienie kwalifikacji zawodowych	7,7	3,4
przyciągnięcie inwestycji	3,8	6,9
wpływy do budżetu gminy	3,8	0,0

Tabela 4.19. Korzyści społeczne z działalności kulturalnej w dokumentach gmin z diagnozą i bez diagnozy (% dokumentów)

Kod	Gminy z diagnozą (N=78)	Gminy bez diagnozy (N=58)
rozwój i integracja społeczności lokalnej	51,3	36,2
poprawa jakości życia	39,7	29,3
wzmocnienie tożsamości lokalnej	38,5	32,8
aktywizacja jednostek i grup	32,1	22,4
przeciwdziałanie wykluczeniu społ.	24,4	22,4
podniesienie poziomu świadomości społ.	21,8	15,5
zachęta do pozostania lub osiedlenia się	15,4	13,8
zapobieganie patologiom i demoralizacji	14,1	15,5
wzmocnienie tożsamości narodowej	3,8	5,2

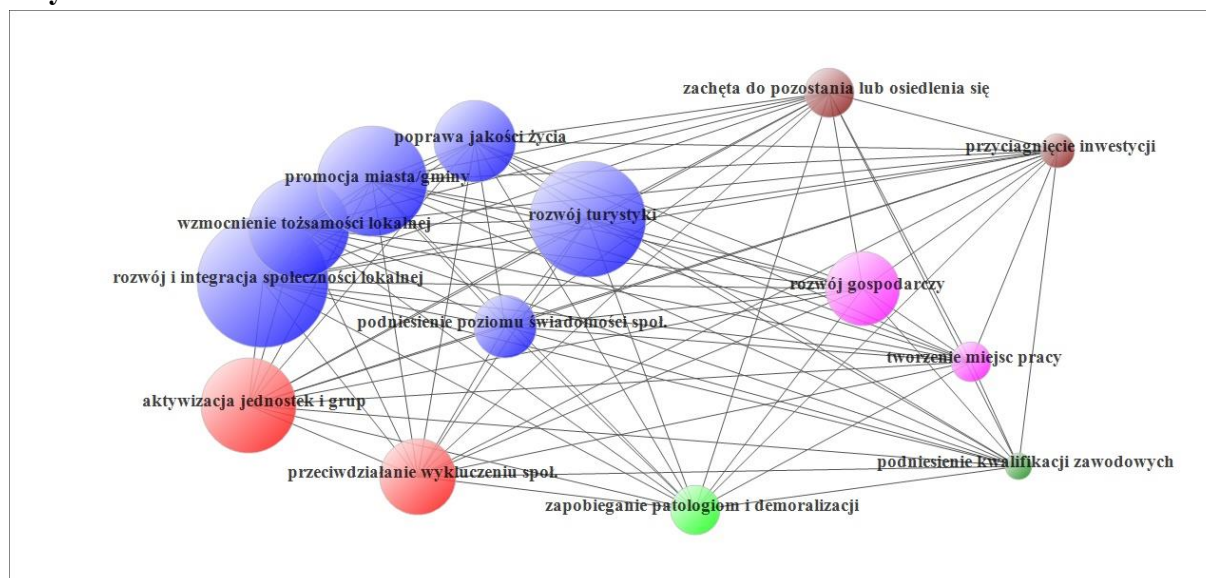
P – miasto na prawach powiatu; MP – gmina miasta powiatowego; MM – gmina małomiejska; W – gmina wiejska.

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Porównanie obu kategorii gmin przyniosło interesujące rezultaty. W gminach bez diagnozy znacznie częściej wspomniano o pozytywnym wpływie działalności kulturalnej na **rozwój turystyki** (choć nieco rzadziej o pokrewnej kategorii „promocja gminy/miasta”) i nieznacznie częściej o jej wpływie na **rozwój gospodarczy**. Z kolei główne korzyści społeczne – zwłaszcza **rozwój i integrację społeczności lokalnej** oraz **poprawę jakości życia**, ale również większość pozostałych, z wyjątkiem zapobiegania patologiom i demoralizacji – wymieniano częściej lub zdecydowanie częściej w gminach z diagnozą. Wskazuje to, że wizja działalności kulturalnej jako narzędzia rozwiązywania lokalnych problemów społecznych może stanowić jeden z ważnych czynników sprzyjających diagnozowaniu stanu kultury w gminie. Oprócz tego – jak już zauważyliśmy w opisie doboru próby (zob. Tabela 2.5) – dokumenty gmin z diagnozą w dużej mierze pochodziły z późniejszego okresu niż dokumenty gmin bez diagnozy, co może świadczyć o tym, że przez ostatnie kilka lat cały dyskurs na temat korzyści z kultury przesunął się od bieguna „ekonomicznego” w stronę bieguna „społecznego”.

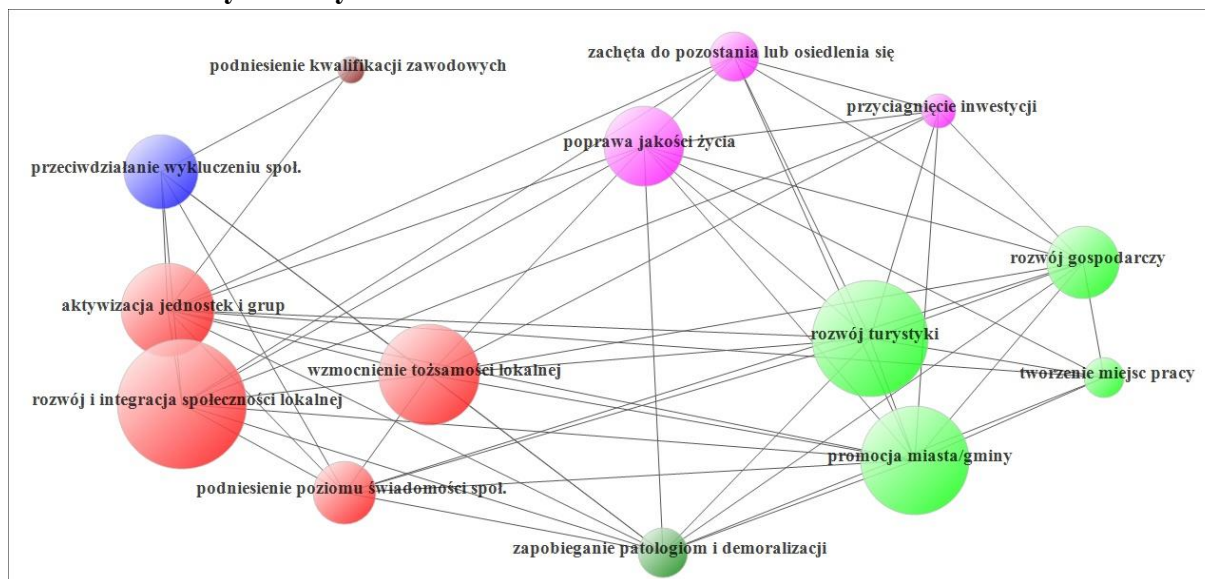
Oprócz samego określenia rozkładu ilościowego kodów dotyczących korzyści z kultury przeprowadziliśmy też analizę ich współwystępowania. Interesowało nas, w jakiej mierze „ekonomiczny” i „społeczny” sposób ujmowania kultury stanowią rozłączne dyskursy, a w jakiej nakładają się na siebie. Analizę przeprowadziliśmy na dwóch poziomach: współwystępowania w obrębie tego samego dokumentu oraz w odniesieniu do tego samego celu lub działania (a więc wtedy, kiedy ten sam fragment kodowaliśmy dwoma kodami lub ich większą liczbą). Pod uwagę wzięliśmy wszystkie zakodowane dokumenty – zarówno te powstałe w gminach z diagnozą, jak i bez diagnozy.

Diagram 4.1. Współwystępowanie kodów oznaczających korzyści z kultury na poziomie całych dokumentów

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Diagram 4.2. Współwystępowanie kodów oznaczających korzyści z kultury w odniesieniu do tych samych celów lub działań

Źródło: Paweł Tomanek, opracowanie własne.

Analiza na poziomie całych przypadków nie potwierdza hipotezy o rozłączności dyskursu „ekonomicznego” i „społecznego” – ich główne kategorie dosyć często współwystępowały ze sobą w tych samych dokumentach. Nieco inaczej przedstawia się natomiast obraz wynikający z analizy na poziomie pojedynczych celów lub działań. Widać tu wyraźne i odrębne skupienia najważniejszych korzyści ekonomicznych (**promocja miasta/gminy, rozwój turystyki, rozwój gospodarczy**) i części korzyści społecznych (**rozwój i integracja społeczności lokalnej, aktywizacja jednostek i grup, wzmocnienie tożsamości lokalnej, podniesienie poziomu świadomości społecznej**). Trzecie znaczące skupienie utworzyły kody związane z kulturą rozumianą jako narzędzie **poprawy jakości życia**, co miałyby sprzyjać zarówno zatrzymaniu mieszkańców w gminie i przyciągnięciu nowych, jak i ściągnięciu inwestorów (logikę tego rozumowania omówiliśmy wcześniej). Jak już wspomnieliśmy, odrębność ta może częściowo wynikać z tego, że poszczególne projekty działań kulturalnych, jeśli mają otrzymać finansowanie z zewnątrz, muszą wpisywać się w cele ogólne lub operacyjne wyznaczone w programach unijnych czy ministerialnych.

4.4. Podsumowanie

Podsumowując wyniki kodowania gminnych dokumentów diagnozujących kulturę, możemy stwierdzić, że rzadko okazywały się one wyczerpującym opisem stanu kultury w gminie. Wynika to przede wszystkim z ich skupienia na instytucjach i poświęcania stosunkowo małej uwagi temu, co nie jest z nimi bezpośrednio związane – materialnemu otoczeniu kultury i tym formom aktywności kulturalnej mieszkańców, które nie wymagają zaplecza ani pośrednictwa instytucji. Dosyć często diagnoza polegała po prostu na próbie określenia stopnia zadowolenia uczestników z działalności instytucji kultury w gminie – wszystkich lub wybranych (zwykle domu czy ośrodka kultury). W bardziej rozbudowanej formie pytaniami o „atrakcyjność oferty kulturalnej” lub „stan infrastruktury kulturalnej”

towarzyszyły prośby o określenie swoich oczekiwań w kwestii danego aspektu działania instytucji. Niekiedy zaś diagnoza odbywała się w ogóle bez badania „zwykłych uczestników” – wykorzystywano dane zastane lub przeprowadzano wywiady eksperckie, tworząc obraz kultury widzianej jeszcze bardziej z perspektywy wewnątrzinstytucjonalnej.

Wyłaniające się z diagnoz typy relacji między instytucjami a uczestnikami są w dużej mierze niejednoznaczne. Współpracę z mieszkańcami i zaspokajanie ich potrzeb wskazywano jako ważne cele instytucji, ale dużo rzadziej wspomniano o już podjętych formach współpracy, w których mieszkańcy nie byłiby tylko „dostarczycielami opinii”, ale też współdecydentami lub współorganizatorami. Instytucje często wybierają raczej rolę „oświeconego despoty”, który wsłuchuje się w głos ludu i chętnie podejmuje decyzje trafiające w jego gusta, ale niekoniecznie chce się dzielić decyzyjnością. Dotyczy to również organizacji pozarządowych, które dosyć często rozpoznaje się jako ważnych uczestników życia kulturalnego w gminie, ale model współpracy z nimi to raczej udzielania wsparcia finansowego lub przekazywanie zadań niż współorganizacja tych samych przedsięwzięć. Natrafiliśmy jednak na kilka gmin, w których postulowany model współpracy z mieszkańcami i organizacjami pozarządowymi był dużo bardziej partnerski, i poświęcimy im szczególną uwagę podczas drugiego etapu badań.

Do interesujących wniosków doprowadziła nas też analiza wskazywanych w dokumentach korzyści z działalności kulturalnej. Jak się okazało, w dokumentach diagnostycznych i w innych dokumentach gmin z diagnozą dużo częściej dostrzegano korzyści społeczne, związane głównie z rozbudową kapitału społecznego, niż korzyści ekonomiczne, wynikające przede wszystkim z rozwoju turystyki. Odwrotną prawidłowość zaobserwowaliśmy w dokumentach gmin bez diagnozy, w których to właśnie korzyści ekonomiczne stawiano na pierwszym planie. Możliwe więc, że sama decyzja przeprowadzenia diagnozy często wynika z postrzegania działalności kulturalnej jako skutecznego narzędzia polityki społecznej. W grę wchodzi jednak również inne czynniki, takie jak formalne wymogi projektów unijnych, dlatego z weryfikacją tej hipotezy musimy poczekać do badań terenowych.

4.3. Typologia polityk kulturalnych

Uwzględniając wspomniane wnioski, wyróżniliśmy trzy główne typy polityk kulturalnych, które stanowią jednocześnie kryterium doboru węższej próby do terenowego etapu badań. Odnoszą się one do głównych kierunków działalności kulturalnej postulowanych w dokumentach oraz do przewidywanych korzyści, jakie ma przynieść ta działalność. Najbardziej operacyjnym kryterium przypisywania gmin do poszczególnych typów okazał się sposób definiowania docelowego grona uczestników kultury w danej gminie – to, czy należą do niego tylko mieszkańcy, czy również turyści – oraz to, jaki stopień sprawczości przynajmniej mieszkańcom w kształtowaniu życia kulturalnego w gminie.

Typ ponadlokalny – polityka kulturalna w danej gminie jest obliczona nie tylko na mieszkańców, ale również na turystów. Twórcy dokumentów strategicznych postulują wykreowanie lub wzmocnienie „marki kulturalnej” gminy w celu przyciągnięcia turystów i podniesienie poziomu przeznaczonych dla nich usług kulturalnych.

Typ lokalno-programowy – działalność instytucji kultury w gminie jest skierowana w przeważającej mierze do mieszkańców. Instytucje mają rozpoznawać ich potrzeby kulturalne i zaspokajać je lub rozwijać za pomocą odpowiednio ukształtowanej oferty imprez i zajęć.

Typ lokalno-partycypacyjny – podobnie jak w typie lokalno-programowym, za docelowych uczestników życia kulturalnego w gminie uznaje się przede wszystkim mieszkańców. Przyznaje się im jednak większą autonomię i postuluje nie tylko zaspokajanie ich potrzeb za pomocą oferty instytucji, ale też wspieranie ich w realizacji oddolnych przedsięwzięć kulturalnych.

Typy polityk kulturalnych skrzyżowaliśmy z typami gmin według wielkości ośrodka gminnego (MP – miasto powiatowe, MM – mniejsze miasto, W – wieś), tak aby każdy typ był reprezentowany co najmniej przez jedną gminę należącą do danej kategorii. Jedynie w przypadku największych ośrodków (P – miasto na prawach powiatu) nie przypisaliśmy poszczególnych gmin do typów polityk kulturalnych ze względu na wielowątkowość prowadzonej w nich działalności kulturalnej. Dla każdej gminy z próby dobrane zostaną jedna lub dwie gminy sąsiednie, aby zbadać ewentualne przepływy uczestników życia kulturalnego i „promieniowanie” instytucji gminnych na szerszy obszar.

Tabela 4.20. Skład rdzenia próby terenowej

Kategoria gminy	Typ ponadlokalny	Typ lokalno-programowy	Typ lokalno-partycypacyjny
P	Warszawa Rembertów, Kraków , Olsztyn , Elbląg		
MP	Bochnia , Wieliczka , Gołdap	Wyszków	Elk , Żuromin
MM	Rabka-Zdrój	Józefów, Bukowno	Orneta , Konstancin-Jeziorna
W	Liszki	Długosiodło	Nadarzyn

Kolor zielony – województwo małopolskie; kolor czarny – województwo mazowieckie; kolor niebieski – województwo warmińsko-mazurskie.